

%

VÕRDLUSPROTOKOLL

**BELGIA, EESTI, KREEKA,
ITAALIA & HISPAANIA**

2022

ENCLAVE

Enhancing the capacity of legal & justice
professionals on forensic interview procedures
for child victims and witnesses of violence

ENCLAVE

Enhancing the capacity of legal & justice
professionals on forensic interview procedures
for child victims and witnesses of violence

VÕRDLUS- PROTOKOLL

**BELGIA, EESTI, KREEKA, ITAALIA
JA HISPAANIA**

ENCLAVE

Õigus- ja justiitsüsteemi spetsialistide suutlikkuse suurendamine
alaealiste väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate küsitlemise korra
osas

101005464 — ENCLAVE — JUST-AG-2020 / JUST-JACC-AG-2020

WP2. Võrdlusprotokoll

Madridi Carlos III ülikool

Autorid: Helena Soletto, Jessica Jullien ja Irene Escudero

Märts 2022

Väljaande sisu eest vastutab ainuisikuliselt projekt ENCLAVE ja see ei pruugi kajastada Euroopa Liidu arvamust. Ei Euroopa Liidu institutsioonid, asutused ega mistahes nende nimel tegutsev isik ei vastuta käesolevas dokumendis sisalduva teabe kasutamise eest mis tahes eesmärgil.

SISUKORD

1. PEATÜKK SISSEJUHATUS	3
1.1. EESMÄRK	3
1.2. METOODIKA	4
1.3. STRUKTUUR.....	4
2. PEATÜKK VÕRDLUSROTOKOLL	8
2.1 INTEGREERITUD LASTEKAITSESÜSTEEM.....	8
2.1.1 INTEGREERITUD SÜSTEEM.....	8
2.1.2. MEHCHANISMID, MIS TAGAVAD LASTELE TÕELISE JUURDEPÄÄSU ÕIGUSELE	11
(A) Lapsohvri kaebus ja tasuta õigusabi.....	11
(B) Spetsialiseerunud isikud	13
2.1.3 LAPSESÕBRALIK KESKKOND: ARUANDLUS JA KÜSITLEMISE PUNKTID	15
(A) Piisav juurdepääs hoonele ja sobiv ooteala	15
(B) Intervjuu- ja vaatlusruumid ning tehnoloogilised seadmed	16
2.2. KÜSITLEMINE VÕI VIDEOSALVESTATUD KÜSITLEMINE KRIMINAALMENETLUSES.....	19
2.2.1. KRITEERIUMID KÜSITLEMISE KASUTAMISEKS KOHTUEELSES MENETLUSES TÕENDITE KOGUMISEKS	19
2.2.2 KOOLITUS.....	21
(A) Käsitlejate erialane ettevalmistus: nõuded.....	21
(B) Seotud spetsialistide baaskoolitus	24
2.2.3 Metoodika: standardiseeritud protokoll.....	26
(A) Käsitlemise protokoll	26
(B) Käsitlemise tulemus.....	30
ALLIKAD	32
LISA 1. PARANDUSED	33

1. PEATÜKK SISSEJUHATUS

1.1. EESMÄRK

ENCLAVE on Euroopa tasandil tegevusuuringute projekt, mida viiakse ellu koostöös viie ELi liikmesriigiga: Belgia, Eesti, Kreeka, Itaalia ja Hispaania. Sündinud projekti RE-TREAT (JUST-AG-2019/JUST-JACC-AG-2019) raames, kujundab see ümber seksuaalvägivalla ohvrite ravikäsitlusi kriminaalmenetluse raames. Tegemist oli projektiga, mille eesmärk oli kiirendada menetluslikke ja organisatsioonilisi muutusi Kreeka, Itaalia ja Hispaania justiitsüsteemides läbiviidavates kriminaalmenetlustes, et parandada nende süsteemide reageerimist seksuaalkuritegude ohvrite spetsiifilistele vajadustele¹.

ENCLAVE käsitleb seksuaalvägivalla alaealiste ohvrite ja tunnistajate praegust olukorda ja kohtlemist seoses Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiviga 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded (ohvrite õiguste direktiiv) ja uurimistoimingute raames läbiviidava küsitluse protokoll viies Euroopa kohtusüsteemis. See projekt põhineb järgmisel kolmel sambal:

1. Õigus- ja justiitspetsialistide ning ohvriabiorganisatsioonide suutlikkuse suurendamine laste seksuaalse kuritarvitamise ohvrite uurimistoimingute raames läbiviidava küsitlemise protokoll rakendamisel.
2. Erinevate kohtuprotsessis osalejate, sealhulgas ohvriabiorganisatsioonide, vahelise koostöö suurendamine.
3. Alaealiste ohvrite ja tunnistajate ii seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise vältimine².

Võrdlusprotokoll peamine eesmärk on panna kokku nõuete kogum, millega määratletakse integreeritud lastekaitse süsteemi, **Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia** vastavuse tase nendele lähtekohtadele ning heade ja paljutöotavate tavade kogum erinevatest ELi riikidest. Selle ressursi abil tahetakse saavutada järgnevat kaht eesmärki:

1. Õigus- ja justiitsüsteemi spetsialistide suutlikkuse ja teadmiste suurendamine alaealiste ohvrite või väärkohtlemise tunnistajate kaitseks suunatud ELi tsiviil-, kriminaal- ja põhiõiguste dokumentide osas. Kuna see on osa ENCLAVEi riiklike ja rahvusvaheliste suutlikkuse suurendamise pilootseminaride koolitusmaterjalidest.
2. Anda kriminaalõiguse spetsialistidele juhiseid uurimistoimingute raames läbi viidava küsitlemise protokoll miinimumnõuete parimate tavade rakendamiseks nii menetlemisel, tegutsemisel kui ka abi pakkumisel. See on projekti kodulehel saadaval inglise keeles ja viies ELi keeles ning seda levitatakse teiste platvormide kaudu.

¹ <https://sexualviolencejustice.eu/re-treat-project/>

² Segaduse vältimiseks tuleb teha kaks terminoloogilist märkust: (i) Lapse õiguste konventsiooni artikli 1 kohaselt mõistetakse lapse all iga alla 18-aastasest isikut, „seaduslikult määratletud vanust, mil isik saab täisealiseks“. Susanna Greijer y Jaap Doek, Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Luxembourg: ECPAT International, 2016). Kogu tekstis kasutatakse seda üldmõistena laste ja noorukite kohta. Tasub mainida ka areneva suutlikkuse põhimõtet võtmaks arvesse asjaolu, et lapsi tuleb kohelda vastavalt nende küpsusastmele. See tähendab, et meetmeid tuleks kohandada vastavalt nende lapse kognitiivsele ja psühholoogilisele arengulearengutasemele ja vältida ainult üldiste meetmete vanusepõhist kohaldamist, mitte kohaldada ainult üldisi meetmeid vastavalt nende vanusele. Ohvristamise mõju ja praegused teadmised psühholoogilisest traumast on antud juhul samuti võtmetähtsusega, kuna need mõjutavad meetmete asjakohasust. (ii) Kuigi ohvri ja tunnistaja rollil on kohtuprotsessis erinev mõju, käsitletakse neid selles projektis ühiselt. „Täiskasvanute ohvriks langemise määratlus ei sobi lastele (...), kuna nende ainulaadsete omaduste, haavatavuse ja vajaduste tõttu on kuritegevuse kahjustav mõju lastele palju sügavam kui otsene ohvriks langemine.“ Michal Gilad, „The Young and the Helpless: Re-defining the Term ‘Child Victim of Crime’“, Public Law and Legal Theory Paper, nr 14–23 (2014): 23–24. Peame mõistma, et seksuaalkuritegude tunnistajaks olemine on laste ohvriks langemine ning ohvrite suhtes kohaldatavaid kaitsemeetmeid tuleks kohaldada ka tunnistajate suhtes, eriti seoses menetlustoimingute raames küsitlemisega - ja ka üldiselt, mis puudutab lapse osalemist tema ütluste kauduütluste andjana. Mõned siin käsitletavat konkreetseid küsimused kehtivad ainult ohvri kohta, kuigi tuleb märkida, et ohver osaleb sageli tunnistajana.

RE-TREATis tehtud järeldustele tuginedes on see võrdlusprotokoll struktuurilt huvipõhine, võtab arvesse ohvrite erinevaid õigusi ja vajadusi ning on kohandatud alaealiste ohvrite ja seksuaalkuritegude tunnistajate konkreetsele olukorrale³.

Mis puutub käesoleva aruande ulatusse, siis eristavat lähenemist eeldavate eriomaduste tõttu ei hõlma see projekt järgmisi kuritegusid: laste peibutamine, laste ärakasutamine prostitutsiooni eesmärgil, lapsporno ega laste seksiturism. Lisaks on selles võrdlusprotokollis piiritlemise eesmärgil kasutatud lapsohvri teekonna mõistet, milleks on teekond avaldusest politseis kuni kohtuistungini.

1.2. METOODIKA

Integreeritud lastekaitstesüsteemi raamistik põhineb universaalse mudeli ideel, mis omakorda põhineb direktiivil 2012/29/EL, ÜRO lapse õiguste konventsioonil (UNCRC) ja Euroopa Barnahusi kvaliteedinõuetel (BHQS).

Selleks et hinnata **Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania** ja **Itaalia** vastavust erinevatele kriteeriumidele, millega määratletakse integreeritud lastekaitstesüsteem, ning tuvastada ja koguda häid, halbu ja paljutöotavaid tavaid, viis iga riik läbi intervjuusid erinevate sidusrühmadega, kes olid seotud laste seksuaalse kuritarvitamise juhtumitega. Nendeks on kohtunikud, prokurörid, advokaadid, õiguskaitseasutuste ametnikud, laste- ja kohtupsühholoogid ohvriabiasutustest ja kohtutest.

See on piiluauk, mille kaudu saab ülevaate spetsialistide igapäevapraktikast, mis omakorda võimaldab tuvastada mitte ainult õigusprotsessi soodustavaid tegureid, vaid ka regulatiivsetest, struktuursetest või koolitustõketest tulenevaid lünki.

Lisaks uuriti nende kvalitatiivsete andmete täiendamiseks asjakohaseid kirjalikke allikaid, et tuvastada häid ja paljutöotavaid uurimistoimingute raames läbiviidava küsitluse protokolliga seotud tavaid mitte ainult **Belgias, Eestis, Kreekas, Hispaanias** ja **Itaalias**, vaid ka teistes Euroopa riikides. Peamised analüüsitud uuringud on järgmised:

- Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsiooni (Lanzarote konventsioon) 1. rakendusaruanne.
- Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraadi uuring laste osalemise kohta kohtumenetluses. Kontekstuaalne ülevaade kriminaalõiguse faasist.
- Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) uuring lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta: Spetsialistide perspektiivid ja kogemused seoses laste osalemisega tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluses 10 ELi liikmesriigis.
- Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta (Euroopa Nõukogu suunised).

Siin on see esitatud skemaatiliselt, kuid leiab põhjalikumat käsitlemist ENCLAVEi võrdlevas aruandes.

1.3. STRUKTUUR

Võrdlusprotokoll on jagatud kahte suurde kategooriasse: (I) integreeritud lastekaitstesüsteem ja (II) kriminaalmenetluse raames küsitlemine või videosalvestatud küsitlemine, mis on jagatud väiksemateks kategooriateks. Selle põhjuseks on asjaolu, et

³Lapsohvritele vajalikke õigusi ja meetmeid kohandatakse lähtuvalt projektis RE-TREAT kehtestatud huvide tunnustamisest, mis põhineb viktimizeerimise ja õigluse mudelil, mis võimaldab hinnata justitsmehhanisme ohvri vaatenurgast, mis töötati välja teoses Daly Kathleen, „Conventional and Innovative. Justice Responses to Sexual Violence“, Australian Centre for the Study of Sexual Assault, nr 2 (2011): 1–35.

küsitlemine uurimistoiminguna ei ole isoleeritud menetlus, vaid see on osa laiemast ja keerukamast süsteemist, milles osalevad mitmed asutused, institutsioonid ja tegutsejad. See süsteem on vajalik nii protokollide korrektse toimimise tagamiseks kui ka uurimistoiminute raames küsitlemise ajaliselt ja vormiliselt õigeks kasutamiseks ning sellest saadava kasu maksimeerimiseks kogu protsessi vältel. Konkreetsed meetmed alaealiste paremaks osalemiseks ja õiguste kaitseks ei ole uued, vaid neid on arendatud juba aastaid.

Konkreetsed meetmed

Osa neist konkreetsetest meetmetest leiab lapse õiguste komitee üldistest märkustest. Näiteks üldine kommentaar nr 12 (2009) lapse õiguse kohta olla ära kuulatud, lõige 64 ütleb, et: *„Lapsohvri ja tunnistaja õigus on seotud ka õigusega saada teavet sellistes küsimustes nagu tervishoiu-, psühholoogiliste ja sotsiaalteenuste kättesaadavus, lapsohvri ja/või tunnistaja roll, küsitlemise viisid, olemasolevad tugimehhanismid lapsele kaebuse esitamisel ning uurimisel ja kohtumenetluses osalemisel, istungite konkreetsed kohad ja kellaajad, kaitsemeetmete kättesaadavus, kahju hüvitamise võimalused ning edasikaebamise tingimused.“*

Teised konkreetsed meetmed paremaks osalemiseks ja kaitseks on toodud Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, eelkõige nende lapsesõbraliku õigusemõistmise määratluses järgmiselt: *„juurdepääsetav, eakohane, kiire, hoolas, lapse vajadustele ja õigustele kohandatud ja neile keskendunud, austades lapse õigusi, sealhulgas õigust nõuetekohasele menetlusele, menetluses osaleda ja sellest aru saada, eraelu puutumatus ja õigusi austada pereelu ning terviklikkust ja väärikust.“* Selleks tõstab nõukogu aluspõhimõtetenäsi esile osalemise, laste ja noorukite parimad huvid, väärikuse, kaitse diskrimineerimise eest ja õigusriigi. Üldiste elementidena tunnustab see teavitamist ja nõustamist, eraelu puutumatus ja pereelu kaitset, turvalisust spetsiaalsete ennetusmeetmete kaudu, spetsialistide koolitamist ja multidistsiplinaarset lähenemist.

Rohkem näiteid konkreetsetest meetmetest parema osalemise ja kaitse tagamiseks leiab lapsesõbralikust õigusemõistmisest kohtumenetluse ajal ja selle erinevatest mõõtmetest, mis on toodud ära Euroopa Nõukogu suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta: juurdepääs kohtule ja kohtuprotsessile, õigusnõustamine ja -esindus, õigus saada ära kuulatud ja seisukohti avaldada, põhjendamatu viivitamise vältimine, menetluse korraldamine, lapsesõbralik keskkond ja keel ning laste poolt tõendite/ütluste andmine. Laste tõendite/ütlustega seoses mainitakse nende sekkumiste läbiviija erikoolitust ja võimaluste piires sama isiku kasutamist edaspidistes vajalikes sekkumistes, sobiva keskkonna olulisust, nende väidete fikseerimist menetluslikke tagatisi silmas pidades, sekkumiste arvu vähendamist ja süüdistatavaga vastasseisu vältimist. Väärub märkimist, kui oluline on koostada intervjuuprotokollid, mis hõlmavad nii laste kui ka noorukite erinevaid arenguetappe ning paindlikkust või rangete reeglite vähendamist.

Praktikas esineb aga piisava institutsionaalse struktuuri puudumise tõttu olulisi puudujääke, mis mõnikord piirab nende meetmete hüvesid ja mõnikord isegi tühistab need täielikult. Selline olukord suurendab selliste projektide nagu ENCLAVE tähtsust.

Alamkategoriate lühimääratlused:

(I) Integreeritud lastekaitseüsteem:

- **Integreeritud süsteem:** täielik koostöölastus erinevate teenistuste, spetsialistide ja meetmete vahel, millega ohvrid/tunnistajad peavad kokku puutama. Struktuurilised näited selle kohta on lastevastase vägivalda erikohtud, Barnahusi mudel ja laste kaitsekeskused, mis on loodud selleks, et edendada õigus-, sotsiaal- ja tervishoiusüsteemi mehhanismide piisavat koostöölastust.
- **Mehhanismid, mis tagavad lastele tegeliku juurdepääsu õigusemõistmisele,** on tervikliku süsteemi tagamise üks põhielemente. Järgitav tee on paindlik ja kohandatud, mis tähendab, et see hõlbustab ohvri juurdepääsu õigusemõistmisele, sekkumised on viidud miinimumini ja on olemas professionaalne erialane tähelepanu. Osa juurdepääsust on seotud õigusega osaleda, mis koosneb õigusest olla informeeritud, avaldada oma arvamust ja olla ära kuulatud ning õigusest sellele, et nende häälega arvestatakse neid puudutavates küsimustes vastavalt nende küpsusele ja arengutasemele. Kuigi see on kõigis nüüdisaegsetes lapsi ja noorukeid kaitsvates õigusaktides küll sätestatud, siis selle ulatus ja tõhusus varieeruvad⁴.
- **Lapsesõbralik keskkond: aruandlus ja küsitlemine.** Tänapäeval nimetatakse keskkonna sobilikkust sageli lapsesõbraliku õigusemõistmise üheks määravaks elemendiks. Sageli pole aga määratletud, mida lapsesõbralik keskkond praktikas tähendab. Seetõttu käsitleme selles aruandes põhielemente üksikasjalikumalt, et hõlbustada selle praktika rakendamist. Seega räägime järgmisest: piisav juurdepääs hoonele, sobiv ooteala, küsitlemis- ja vaatlusruumid ning tehnoloogilised seadmed.

(II) Kriminaalmenetluses läbiviidav küsitlemine või videosalvestatud küsitlemine:

- **Kriteeriumid küsitlemise kasutamiseks tõendina:** siin käsitletakse igas riigis kehtivat määrust kui kriminaalmenetluses läbiviidava küsitlemise protokollide tõhusa rakendamise tähtsaimat elementi. Määrusega kehtestatakse piirid, mille sisse uurimistoimingute raames läbiviidav küsitlemine peab jääma. Lisaks toob see esile ka lüngad, mille puhul praktika hindamine on sageli keeruline ja mille tõttu ei ole ohvrite õigused ja huvid täielikult kaitstud. Analüüsitakse selliseid küsimusi nagu selle reguleerimine vanuse, kuriteo liigi või juhtumipõhiselt nõutava hinnangu alusel.
- **Koolitus:** sisaldab (A) nõudeid küsitlejate kutseõppele, milleks on täpsemalt nende põhi- ja eriväljaõpe, asjatundlikkus, ühisõpe multidistsiplinaarsetes meeskondades ja jätkuõpe. Analüüsitakse nende nõuete rakendamist igas partnerriigis, tuvastades takistused, mis esinevad praegu regulatsiooni ja/või vajaliku koolituse puudumise tõttu. (B) Nende küsitlemisega seotud spetsialistide põhikoolitus, kes küll ei pruugi küsitlemises aktiivselt osaleda, kuid kellel on sellele otsene või kaudne mõju. Näiteks küsitlemise läbiviimise vajaduse hindamine, et seda saaks kasutada tõendina.
- **Metoodika (standardiseeritud protokoll):** sisaldab (A) analüüsi institutsionaliseeritud kriminaalmenetluses läbiviidava küsitluse mudeli olemasolu või puudumise, nende etappide, soodustavate tegurite ja takistuste

⁴ Anna Massons-Ribas, M. Ángeles Basells, Neus Cortada, „The Participation of Children and Adolescents in the Protection System: The Case of the Spanish Legislation“, Social Sciences, nr 10 (7) (2021): 268, <https://doi.org/10.3390/socsci10070268>.

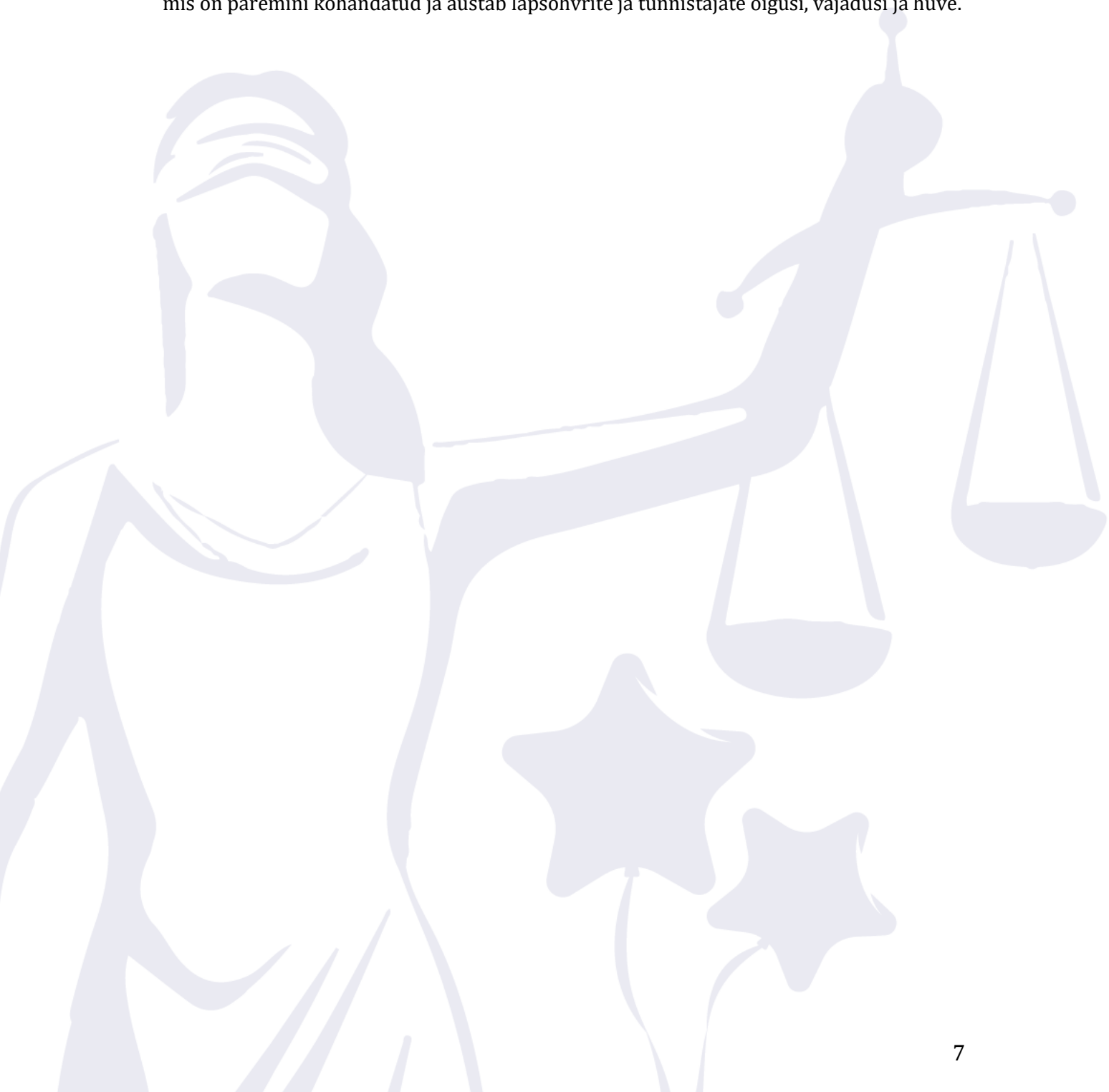

kohta ning (B) uurimistoimingute raames läbiviidava küsitlemise tulemuste kohtusüsteemi protsessi üle kandmise ühtsust ja miinimumnõudeid.

Võrdlusprotokoll jaguneb seega kaheks suureks ja kuueks alamkateooriaks. Iga alamkateooria hõlmab esiteks selle põhjendust ja teiseks selle seost direktiivi 2012/29/EL sätetest tulenevate õiguste ja huvidega. Kolmandaks kehtestatakse miinimumnõuded, mis tagaks iga jaotisega seotud õiguste ja huvide piisava rahuldamise.

Nende põhjal kirjeldatakse iga partnerriigi vastavustaset. Samuti nii partnerist kui ka mittepartnerist ELi riikide paljutöotavaid praktikaid. Siin peetakse silmas märkimisväärseid meetmeid, mis on endiselt jõus või on mingil ajahetkel kehtinud ning mida peetakse headeks tavadeks ja inspiratsiooniks ENCLAVE projekti partnerriikide arendamisel.

Lõpetuseks antakse selle põhjal üldisi soovitusi eesmärgiga liikuda õiglusmudeli poole, mis on paremini kohandatud ja austab lapsohvrite ja tunnistajate õigusi, vajadusi ja huve.

2. PEATÜKK VÕRDLUSROTOKOLL

2.1 INTEGREERITUD LASTEKAITSESÜSTEEM

2.1.1 INTEGREERITUD SÜSTEEM

► **Põhjendus:**

- Erinevate teenuste harmooniline koordineerimine, mitte ainult ohvri läbi iga institutsiooni kulgeva teekonna kronoloogilise jada paikapane. Iga spetsialisti rolli jaoks peavad olema selged suhtlusliinid ja ülesannete jaotus. Nad peavad moodustama asutustevahelise töörühma, millel on üks juurdepääsetav fail, et viivitusega oleks kättesaadav täielik teave, tagades sellega ohvrite/tunnistajate õigused, eelkõige seoses nende eraelu puutumatus ja intiimsuse kaitsega (väärkuse austamise kõrgete standardite alusel).
- See hõlmab ohvrite/tunnistajate abistamist lapse õiguste vaatenurgast (mitte-täiskasvanukeskne lähenemine), soolise võrdõiguslikkuse vaatenurgast⁵ ja puuetega inimeste õiguste austamist.
- Selgete ja kooskõlastatud süsteemide loomine hõlbustab selliste ohvriks langemiste registreerimist selgelt ja korrapäraselt, võimaldades paremini mõista ohvriks langemise tegelikkust ja hõlbustada meetmete kohandamist.

► **Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:**

- **Piisav ja lugupidav teave** laste õiguste kohta (artiklid 6 ja 7)
- **Stressi minimeerimine - vaimne tervis:** vältida kokkupuudet ohvri ja kurjategija vahel (artikkel 19); vältida silmsidet kuriteoohvri ja kurjategija vahel (artikli 23 lõige 3 punkt a); kuriteoohvri selgituste kuulamine, ilma et kuriteoohver oleks kohtusaalis kohal (artikli 23 lõige 3 punkt b); ohvrite küsitlemise ja tervisekontrollide arv on viidud miinumini (artikli 20 punktid b ja d); intervjuu viiakse läbi põhjendamatute viivitusteta pärast seda, kui pädevale asutusele on esitatud kuriteoakaebus (artikli 20 punkt a);
- **Turvalisus ja kaitse** (artikkel 18)
- **Privaatsus** (artikkel 21): kogu protsessi vältel (keskkond); anonüümsus (artikkel. 23): seoses isikuandmete kaitsega
- **Väärikus** (artikkel 18): spetsiaalsed keskkonnad (artikli 23 lõige 2 punkt a); teostavad selleks koolitatud spetsialistid (artikkel 23 lg 2 p b); teostatud sama isiku poolt (artikli 23 lõige 2 punkt c); samasooline intervjuueerija (artikli 23 lõige 2 punkt d)
- **Ohvriabiteenuste toetus:** spetsiaalsete vajadustega ohvrite, näiteks seksuaalvägivalla, soolise vägivalla ja lähisuhtevägivalla ohvrite toetamine, sealhulgas traumaabi ja nõustamine (artikli 9 lõige 3 punkt b).

► **Miinum nõuded:**

- Kohustav nõue laste ohvriks langemise juhtumitega seotud kõigi spetsialistide erikoolituse kohta: teoreetilise ja praktilise suutlikkuse suurendamine.
- Spetsiaalne füüsiline juurdepääs ohvritele.
- Toe ja hoolduse koordineerimise protokollid ja ajakavad: esmatähtsad protsessid.
- Selliste protokollide olemasolu, milles on täpsustatud iga spetsialisti (rühma) ülesanded ja asutustevahelise töörühma liikmed.
- Koordineerimise ümarlaudade nõue.
- Vahetud kaitsemehhanismid.
- Kõikehõlmav laste ja noorukite vastu suunatud vägivalla uurimise üksus⁶.

⁵ Euroopa Nõukogu soolise võrdõiguslikkuse strateegia 2018–2023, mis keskendub kuuele strateegilisele valdkonnale, mille hulgas on soostereotüüpide ja seksismi ning naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamine ja nende vastu võitlemine. Saadaval [adressil https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy](https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy)

⁶ Need üksused on loodud eeldusel, et lastevastane vägivald on spetsialiseerunud valdkond. Nendes töötavad kohtumeditiini (spetsialiseerunud laste kohtumeditiiniinile), kohtupsühholoogia ja spetsialiseerunud sotsiaaltöö spetsialistid, et kaasata lapsohvri, agressori, keskkonna ja asjaolude hindamiseks kolm vaatenurka ning anda seega kohtunikule võimalikult palju teavet, et ta saaks täita oma ülesannet lahendada süüdistuse esitatavatest asjaoludest tulenevad kriminaal- ja tsiviilaspektid. Samuti aitab see professionaalne koostöö drastiliselt lühendada kohtumenetluse tähtaegu ja vältida põhjendamatuid viivitusi.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Mis puudutab selliseid potentsiaalselt multidistsiplinaarset ja asutustevahelist koostööd võimaldavaid struktuure nagu laste nõustamiskeskused ja lastemajad või Barnahus (Põhjamaade mudel), siis ainult Eesti on seda meetet ka praktikas rakendanud. Algatusele pandi alus 2017. aastal ja see on seni esindatud kolmes piirkonnas, milleks on Tallinn, Tartu ja Jõhvi, kuigi teenus on saadaval kogu riigis⁷.

Mis puudutab lastevastase vägivalda erikohtuid, siis ükski **viiest riigist** ei ole neid rakendanud. **Hispaania** on aga pärast alusseaduse 8/2021 (laste ja noorukite igakülgne kaitse vägivalda eest) (LOPIVI) heakskiitmist nende erikohtute loomise edendamisel otsustavas positsioonis. Teiseks on **Belgias, Kreekas, Hispaanias ja Itaalias** erikohtud olukordadeks kui kurjategija on alaealine, eeldusel, et täiskasvanute süsteem (tavamenetlus) ei vasta nende konkreetsetele õigustele, eriti kuna see nõuab spetsiaalset reageerimist. Sellegipoolest on alaealise ohvri puhul paigas killustunud hooldussüsteem ja tuleb teha pidevaid kohandusi, mis ei sobi kokku õiguslike osalejate igapäevaste protseduuridega.

Paljutöötavad tavad:

- ✓ **Belgias** jõuti 2017. aasta pilootprojekti tulemusel **seksuaalse kuritarvitamise järgsete hoolduskeskuste loomiseni**, mille raames avati kolm keskust (Brüsselis, Gentis ja Liège'is). Hoolduskeskustes pakub multidistsiplinaarne meeskond seksuaalvägivalda ohvritele vajalikku abi. Ohvritel on võimalik pöörduda keskustesse meditsiinilise ja psühholoogilise abi ja järelkontrolli saamiseks, soovi korral politseisse kaebuse esitamiseks ning läbivaatuse tegemiseks menetluse algatamiseks. Hoolduskeskused on avatud 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tänu edule ja kasvavale nõudlusele avati 2021. aasta lõpus 2 uut keskust (Charlerois ja Antwerpenis). Aastatel 2022–2023 avatakse 5 uut keskust (Roeselare, Leuven, Namur, Genk ja Arlon). **Antwerpeni ja Kempeni piirkondades** on ka **perekonnaõiguse keskused**, mis toimivad koostöövormina teenistuste vahel, kes töötavad probleemsete peredega, kus esineb korduvat vägivalda. Alates 2010. aastast on olemas **laste väärkohtlemise protokoll**, mille on allkirjastanud föderaalne justiitsminister ja Flaami heaolu-, rahvatervise- ja pereminister. See protokoll annab selged suunised koostööks kõigi asjaomaste sidusrühmade vahel, et tõhusalt tegeleda sellise keerulise nähtusega, nagu laste väärkohtlemine.
- ✓ **Eesti lastemajades**, kus edendatakse ametkondade vahelist koostööd, hindab spetsialistide meeskond lapse tervist, sotsiaalset olukorda ja oskusi ning (täiendava) abi vajadust. Samuti koordineerivad nad uurimistegevust juhtumite lahendamiseks ning pakuvad lapsele vajalikku abi, nõustamist ja suunamist perepsühholoogi või -terapeudi juurde.⁸ Lisaks täidavad juhtumikorralduse ülesandeid kohaliku omavalitsuse tasandi lastekaitsetöötajad. Alates 2016. aastast tegutsevad Tallinna, Tartu, Pärnu ja Kohtla-Järve haiglates **seksuaalvägivalda kriisiabikeskused**, mida kaasrahastab Sotsiaalkindlustusamet. Seal teevad seksuaalvägivalda valdkonna kogenud spetsialistid muuhulgas tihedat koostööd lastemajadega ja teevad ametlikul nõudmisel koostööd politseiga tõendite kogumise komplektide kasutamisel vägistamisjuhtumite puhul ja standardiseeritud protokollide rakendamisel ohvrite abistamisel.
- ✓ **Kreekas** nähakse seaduse N.4478/2017 (ΦΕΚ 91 Α'91/23-06-17) rakendamisega ette sõltumatute kaitseüksuste loomine alaealiste ohvrite jaoks Ateenas, Thessaloníkis,

⁷ Partnerlusel Politsei- ja Piirivalveameti piirkondlike prefektuuride, ringkonnaprokuratuuride, Kohtuekspertiisi Instituudi, Tallinna Lastehaigla Laste Vaimse Tervise Keskuse, Tartu Seksuaalervise Kliiniku, Tartu Laste Tugikeskuse ja kohalike omavalitsuste vahel.

⁸ Frank-Viron, A. & Lind-Liiberg, A. (2018). Seksuaalselt väärkoheldud laste parimaks abistamiseks avatakse lastemajad; Eestis muudeti 2018. aasta jaanuaris alaealiste toimepandud süütegude uurimise ja lahendamise praktikat, tunnistati kehtetuks alaealiste mõjutusvahendite seadus, suleti alaealiste komisjonide töö. Nimetatud muudatustega pandi alaealiste mõjutamiseks olulisemad kohustused menetlejale (õiguskaitseorganitele) ja kohalikule omavalitsusele. Taastava õiguse põhimõtted mängivad võtmerolli alaealistele õigusrikkujatele meetmete ja karistuste määramisel.

Pireuses, Pátras ja Irákleios. Need üksused on nähtud ette seadusega ja kooskõlas USA lastekaitsekeskustega. **Praktikas** on nende üksuste kasutusele võtmine tõsiselt viibinud ja tegutseb ainult Ateena lastekaitsekeskus. Kuigi see on läbinud alles esimesed arenguetapid, on see lastekaitsekeskus hakanud koordineerima seksuaalvägivalla poolt mõjutatud lastele ja nende peredele pakutavaid kõikehõlmavaid teenuseid.

✓ **Itaalias** on mõned spetsialistide ühendused eriti aktiivsed **multidistsiplinaarse koostöö vallas**. 2020. aastal sündinud ühendus **Psicologia in Tribunale** (Psühholoogia Kohtus) loodi selleks, et edendada paremat ja usaldusväärset koostööd erineva taustaga spetsialistide vahel nii kohtuprotsessi kui ka uurimise kõigis etappides. Kuigi seda propageerivad kohtuekspertiisi psühholoogid, kuuluvad sellesse ka advokaadid, kohtunikud, sotsiaaltöötajad ja muud huvitatud sidusrühmad.

✓ **Hispaanias** on Barnahusi mudeli pilootprojektid mitmes autonoomses piirkonnas (Barcelona, Madrid, Vasque riik, Valencia) erinevates arendus- ja rakendamisetappides. Võrdõigusministeerium plaanib 2023. aastaks laiendada ülejäänud autonoomsetele piirkondadele Madridis asuvat pilootprojekti **Pilar Estébanez seksuaalvägivalla ohvriks langenud naiste kriisikeskus**, mis on avatud ööpäevaringselt 365 päeva aastas.

Hispaania viib praegu läbi Kanaari saarte **laste ja noorukite vastu suunatud vägivalla kohtute** pilootprojekti, millel on rohkem kui 10-aastane kogemus ohvriks langenud laste eest hoolitsemisel.

Hispaania tugineb iga ohvri konkreetsete vajaduste õigeks hindamiseks ohvriabi büroodele (direktiivi 2012/29/EL artiklid 22 ja 23).

✓ **Inglismaal ja Walesis** on alates 2009. aastast kuriteohvrite uuringus (The Crime Survey) küsitud 10–15-aastastelt lastelt nende kogemuste kohta „ohvristamise ja negatiivse käitumisega viimase 12 kuu jooksul“. Ehk kogemus kuritegevuse ja kiusamisega, mõtted politseist, asjade turvalisuse tagamiseks astunud sammud, küberkiusamine, koolist kõrvalejäämine, alkohol ja narkootikumid, nугade kandmine ja tänavajõugud. Küsitluses registreeritakse ka see, kas lapsel on pikaajaline puue või haigus. See on spetsialistidele kasulik, et saada täpset teavet kuritegevuse taseme ja politseisse suhtumise kohta⁹.

✓ **Saksamaal** jagavad teavet ja ressursse paralleelsete kriminaal- ja tsiviiluurimiste spetsialistid. Näiteks mitmekordse küsitlemise vältimiseks jagatakse audiovisuaalselt salvestatud tunnistust¹⁰.

✓ **Rootsis** kogunevad tavaliselt uurimisfaasis erinevate erialade ja asutuste spetsialistid (sotsiaalteenistused, politsei, prokurörid, kohtuarstid, lastearstid ja laste- ja noortepsühhiaatriaamet) lastesõbralikku keskkonda lastemajades (Barnahus, mõnes omavalitsuses olemas) ja vahetavad teavet ning osutavad tähelepanu ja tuge (seksuaal) vägivalla ohvriks langenud lastele¹¹.

Soovitused:

- Kuigi erikohtud ei ole laste õiguste piisava kaitse eeltingimus, soodustavad need suuremat spetsialiseerumist ning selle üldise toimimise paremat järelevalvet ja hindamist. Seega on soovitatav, et **Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia** vaataksid üleriigiliselt üle selliste alusüksuste olemasolu, millel on hetkel piisavalt stabiilne struktuur ja spetsialiseerunud väljaõpe, et nad saaksid toimida aluskeskusena. Nende üksuste põhieesmärk on toimida kohtumis- ja koostööpunktina, et saada teavet lapsohvri/tunnistaja kohta neile antud vastuste koordineerimiseks. See nõuab seetõttu ohvrite konkreetsete vajaduste

⁹ Lisateabe saamiseks vaadake: <https://www.crimesurvey.co.uk/en/index.html> ja Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU, Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. (Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), 2015).

¹⁰ „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“, Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. (Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), 2015).

¹¹ „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“.

individuaalset hindamist, nagu on sätestatud direktiivis 2012/29/EL (artiklid 22 ja 23), ning võimaldab ajaliselt ja vormiliselt kooskõlastada konkreetseid kaitsemeetmeid. Partnerriikide kogemus alaealiste õigusrikkujate noortekohtutega võib aidata leida analoogseid käsitusviise lapsohvritega seotud menetlustele.

- Eelarvamuste ja häbimärgistamise vältimiseks on oluline omada riiklikku lastevastase (seksuaalse) vägivalda registrit või andmepanka, järgides rangelt nõudeid selliste isikuandmete kaitseks, mis sisaldavad järgmisi andmeid: vägivalda tüüp, vanus, sugu, puue, ohvri ja agressori vaheline suhe, kuidas vägivald avastati, ohvri kasutatud ressursid, ekspertiisiaruanded ja protsessi reaktsioon¹².

2.1.2. MEHHAANISMID, MIS TAGAVAD LASTELE TÕELISE JUURDEPÄÄSU ÕIGUSELE

(A) Lapsohvri kaebus ja tasuta õigusabi.

► Põhjendus:

Lapsohvril peaks olema õigus esitada ise kaebus esindajate juuresolekuta ja neile tuleks viivitamatult määrata õigusabi. Neile tuleks sel ajal anda nende isiklikule olukorrale vastavat **teavet**.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Piisav ja lugupidav teave** laste õiguste kohta (artiklid 6 ja 7): *mõista ja olla mõistetud (artikkel 3)*
- **Osalemise** (artikkel 10): *õigus olla ära kuulatud ja otsuste tegemisele (artikkel 10); õigus küsida, nõuda, nõustuda, vastuseid saada (artikkel 11, kui süüdistust ei esitata, artikkel 12 taastav õigus, artikkel 13 õigusabi – Daly mudelis osalemine); õigusabi (artikkel 13); lapsohvrite eriesindaja (huvide konflikt) (artikli 24 lõige 1 punkt b); + õigus endast aru anda (artiklid 3 ja 5); õigus saada eriõigusabi (artiklid 13 ja 25)¹³.*

► Miinimumnõuded:

- Omaette kaebuse esitamise õiguse tunnustamine.
- Selged mehhanismid eriõigusabi andmiseks.
- Tasuta õigusabi.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustaseBelgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias võivad lapsed ise rikkumisest teatada, kuid nad ei tegutse tsiviilosaliste ega kannatanutena. See on võimalik ainult nende seadusliku esindaja kaudu. Lapsed saavad tasuta õigusnõustaja abi (muid tingimusi, näiteks madalat sissetulekut, ei pea tõendama)¹⁴.

Eesti seadus ei sisalda erisätteid, mis puudutaksid laste võimalust kuriteost teatada; nad saavad seda teha abitelefoni (nt 11611), ohus ja abivajavate laste portaalide (nt lasteabi.ee)¹⁵ ja politsei kanalite (isiklikult, telefonikõne, politsei veebisait) kaudu. Tasuta õigusabi on alates 2019. aastast saadaval ohvriabi teenuse kaudu, mis pakub inimkaubanduse ja seksuaalse kuritarvitamise ohvritele hüvitist psühholoogilise abi kulude katteks ning riiklikku hüvitist vägivallakuritegude ohvritele. 2022. aastaks kavandatud ohvriabi seaduse muudatus tunnustab samade sätete kohaldamist ka vägivalda tunnistajatele.

Kreekas on kaebuse esitamisel vanusepiirangud: kui lapsohver on alla 12-aastane, saavad kaebuse esitada ainult tema vanemad või seaduslikud eestkostjad, 12–18-aastase lapse puhul aga

¹²„Andmekogumise register, teabe jagamine ja teadlikkuse suurendamine: koond- ja liigendatud andmeid/statistikat kogutakse ja jagatakse asjaomaste sidusrühmadega, sealhulgas otsustajad, akadeemilised ringkonnad, lastekaitse spetsialistid ja laiem avalikkus, et tõsta teadlikkust lastevastase vägivalda ja meedia reageerimise rolli kohta, hõlbustada uurimistöid ja toetada tõenditel põhinevaid õigusakte, poliitika ja protseduure“ (BHQS 10.1).

¹³ Kuigi neid ei tunnustata direktiivis 2012/29/EL konkreetselt õigustena, saab neid tuletada artiklite 3, 5 lg 13 ja 25 harmoniseeritud lugemisest. Lisaks on seda toetatud ka artiklis „Õigus lapsohvriteid ja kuriteo tunnistajaid puudutavates küsimustes: näidisseadus ja sellega seotud kommentaarid“, lk 13–14 (artikkel 9, õigus olla informeeritud; artikkel 10, õigusabi).

¹⁴ Nathalie Meurens, „Study on children’s involvement in judicial proceedings: contextual overview for the criminal justice phase: Belgium“, Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. (Euroopa Komisjon, õigusküsimuste peadirektoraat, 2014).

¹⁵Kiireloomulistel juhtudel edastatakse kogutud teave politseile ja lastemajadele.

mõlemad vanemad (või seaduslik eestkostja) ja laps ise. Kui alaealine saab 18-aastaseks, on selleks õigus ainult neil endil.

Hispaanias saavad alaealised esitada kaebuse kas oma esindajate kaudu või iseseisvalt oma seadusliku eestkostja juuresolekuta ning seaduse järgi on neil õigus tasuta õigusabile¹⁶.

Itaalias ja ka **Kreekas** kehtivad kaebuse esitamisel vanusepiirangud: alla 14-aastaste laste kohta saavad kaebuse esitada ainult nende vanemad või seaduslikud eestkostjad, seda isegi laste tahte vastaselt¹⁷, samas kui üle 14-aastased lapsed võivad rikkumisest ise teatada. Kuigi alaealiste justiitsameti sotsiaalteenistus ei saa lapse nimel tegutseda, saavad nad aidata lapsi kuriteost teatamisel. Tasuta õigusabi saavad ainult madala sissetulekuga perede lapsed¹⁸.

Viies ELi riigis kehtivad seadused, mille kohaselt tuleb lapsohvritele anda lapsesõbralikul viisil ja esimesel kontaktil ametivõimudega teavet nende õiguste ja kriminaalmenetluse kohta, millega nad on seotud (suuliselt, kirjalikult – voldikud – või institutsioonide veebilehtedel). Siiski ei ole lapsesõbralikus keeles suhtlemine laialtlevinud praktika, kuna lapsesõbralik suhtumine sõltub erialateadmistest ja -oskustest.

Paljutöötavad tavad:

- ✓ **Eestis** on lapstunnistajatele välja antud lapsesõbraliku kohtumenetluse voldikuid, mis selgitavad lapsele arusaadavas keeles, mida võib kohtus ütluste andmisel oodata.
- ✓ **Hispaanias** arendab Kanaari saarte kohus, mis on spetsialiseerunud laste ja noorukite vastu suunatud vägivalle, tehnoloogilisi vahendeid, et saavutada lastega suhtlemisel ja kohtuprotsessiga seotud andmete edastamisel (nt kohtukutse mobiilirakenduse kaudu, selle asemel, et politsei selle kohale toimetab, samuti kohtumise meeldetuletused ja selgitused selle kohta, millest kriminaalmenetluse raames läbiviidav küsitlemine koosneb) nendega lähedasem kontakt.
- ✓ Lastele kohtukeskkonna tutvustamine on levinud praktika **mitmes ELi riigis** (nt Ühendkuningriik, Prantsusmaa, Saksamaa). Lapsed saavad kirjalikku teavet kriminaalõiguse protsessi ja oma rolli kohta ning seejärel kutsutakse nad kohtueelsele tutvumiskülastusele. Neile näidatakse spetsiaalset lapse sissepääsu, tühja kohtusaali, tunnistajate ooteala ja otseühenduse ruumi¹⁹.
- ✓ **Austrias** on ohvriabiteenistus loonud brošüüri „Millie läheb kohtusse“, mis on suunatud lapsohvritele ja tunnistajatele, et neid kohtukülastuseks ette valmistada (koomikseid kasutades). Peamisteks voldikus käsitletavateks teemadeks on ütluste andmisel korduma kippuvad küsimused ja füüsiline keskkond. Seal on tegelikud fotod kohtuhoonest, teekonnast kohtusse, kohtusaalist, toolist, kus lapsed istuvad, ja videotehnikast²⁰.
- ✓ **Prantsusmaal** saavad tsiviil- või kriminaalasjaga seotud lapsed ja noorukid mitmes linnas olemasoleva programmi Avoc'enfants abil juurdepääsu tasuta ja konfidentsiaalsetele kohtumistele spetsialiseerunud juristidega, et saada õigusnõu, tuge ja teavet oma õiguste kohta²¹.
- ✓ **Gruusias** antakse alla 18-aastastele isikutele kriminaalasjades *ex officio* õigus saada õigusabi. Lastele ei esitata selle teenuse kasutamiseks mingeid tingimusi, kuna nad on „sotsiaalselt haavatavad“²².

¹⁶ Artiklid 17, 14 ja 50.2.f LOPIVI.

¹⁷ Itaalia karistusseadustiku artikkel 120.

¹⁸ Emanuela Canetta, „Study on children’s involvement in judicial proceedings: contextual overview for the criminal justice phase: Italy“, Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. (Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014), <https://data.europa.eu/doi/10.2838/74916>.

¹⁹ „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“.

²⁰ Elena Jurado, Simone Klinge, James Kearney, „Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union“, Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. (Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014), <https://data.europa.eu/doi/10.2838/71517>.

²¹ „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“.

²² „Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-friendly justice“ (Council of Europe Publishing, 2011).

Soovitused:

- Lapsohvrite/tunnistajate kui õiguste valdajate juurdepääs õiguskaitsesele ei pea olema mitte ainult reaalne, vaid ka piisav. Riikidel soovitatakse läbi vaadata vanuserühmadele kohandatud materjalid, et anda ohvritele teavet nende õiguste ja protsessi kohta. Soovitav on vaadata üle siseriiklikud õigusabile juurdepääsu reguleerivad regulatsioonid, et ohvri sõltuvusseis ei ohustaks tema juurdepääsu õigusabile.
- Lõpuks on soovitatav nõuda juriidiliste kutsealade spetsialiseerumist, tagades piisava mõistmise ja tähelepanu nende õiguste, vajaduste ja huvidele.

(B) Spetsialiseerunud isikud

► Põhjendus:

Olemas peab olema spetsialiseerunud isik(ud), kes saab tagada piisava õigusabi, asjakohase osalemise ja lapse huvide kaitse. Neid ülesandeid võib täita sama spetsialist.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- *Piisav ja lugupidav teave* laste õiguste kohta (artiklid 6 ja 7)
- *Osalemine* (artikkel 10): õigus olla ära kuulatud ja otsuste tegemisele (artikkel 10); õigus küsida, nõuda, nõustuda, vastuseid saada (artikkel 11, kui süüdistust ei esitata, artikkel 12 taastav õigus, artikkel 13 õigusabi – Daly mudelis osalemine); õigusabi (artikkel 13); lapsohvrite eriesindaja (huvide konflikt) (artikli 24 lõige 1 punkt b)
- *Stressi minimeerimine - vaimne tervis*: fikseeritud pädev isik (artikli 23 lõige 2 punkt c), olla saadetud (artikli 3 lõige 3 ja artikli 20 punkt c)
- *Väärrikus* (artikkel 18): seda teostavad selleks koolitatud spetsialistid (artikli 23 lõige 2 punkt b)

► Miinimumnõuded:

- Õigusabi.
- Huvide konflikti korral määratud esindus.
- Professionaalne järelevalve lapsohvri huvide üle (kohandatud osalemine).
- Teave ja teavitamine fikseeritud referentsisiku vahendusel.
- Nende seadusliku esindaja või nende valitud isiku poolt kaasas käimine.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Viies jurisdiktsioonis on lastel õigus seaduslikule esindatusele ja see hõlmab kõiki menetluse etappe²³. Esindus määratakse ka lapse ja tema seadusliku esindaja vahelise huvide konflikti korral: **Belgias** määrab kohtunik eriesindaja või *ajutise* eestkostja, kes tegutseb ja räägib lapse nimel (mis tahes huvitatud poole taotlusel), kahjutasunõude esitajana või esitab ringkonnakohtu loata otse kohtukutse²⁴. **Eestis** ja **Kreekas** määratakse kohtumenetluses eriesindaja (**Eestis** advokaat). **Hispaanias** määratakse alaealist huvide konflikti korral esindama kaitsja.

Itaalias saab määrata erinevaid inimesi, näiteks eestkostja, kes „teavitab last teda huvitava menetluse tulemustest ja seisust“²⁵, eestkostja *ad litem*, „et tagada lapse piisav esindatus alates eeluurimise algusest“²⁶ või advokaadi.

Üheski uuritud jurisdiktsioonis ei eksisteeri kindlat referentsisikut, kes teavitaks lapsohvreid ja nende perekondi kogu kohtuprotsessi vältel. Selle asemel vastutavad selle ülesande eest erinevad isikud: politseinikud, õigusnõustaja, prokurör ja ohvriabiteenistuse töötajad.

Eestis tegutseb kohaliku omavalitsuse tasandil lastekaitsespetsialist, kellel on juhtumikorralduslikud ülesanded. Ta abistab lapsi ja peresid, vastutab laste õiguste ja huvide kaitse eest, määrab lastemaja vastuvõtuajad, otsib rehabilitatsiooniteenuseid, hindab lapse abivajadust ning selgitab välja, kuidas see mõjutab tema huve ja heaolu.

²³ Jurado, Klinge, Kearney, Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union .

²⁴ „1st implementation report. Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework (Euroopa Nõukogu, 2017), lk 123, <https://rm.coe.int/1st-implementation-report-protection-of-children-against-sexual-abuse-/16808ae53f>.

²⁵ *Idem* lk 125

²⁶ *Idem* lk 125

Äärmiselt oluline on määratleda iga kohtumenetluse erinevates etappides osaleva spetsialisti roll, samuti vajalik koolitus ja kogemused:

- Näiteks **Belgias** on juristi roll määratletud õigusraamistikus (14. oktoobri 2021. aasta ühisringkiri, 2.6 Advokaadi roll). Nende osalemine kriminaalmenetluses läbiviidaval küsitlemisel on alaealise nõudmisel võimalik, kuid nende kohalolek ei ole nõutav ja on praktikas ebatõenäoline. Kui advokaat istungil osaleb, siis eelistatavalt kontrollruumist, kuid on võimalik viibida ka küsitlemisruumis, taustal, küsitletava vaateväljast väljas. Advokaadi kohaloleku üks eesmärke on kontrollida küsitlemise korrektsust veendumaks, et ülekuulatavat koheldakse nõuetekohaselt, ei avaldataks ilmselget ebaseaduslikku survet või sundi ning et ütluste andmisel oleks vajadusel kohal tõlk. Advokaadil soovitatakse tungivalt mitte sekkuda otse, vaid oodata märkuste tegemisega küsitlemise lõpuni. Menetluslike eeskirjade eiramise tuvastamisel tuleb advokaadi märkused kanda istungi protokollis.
- Näiteks **Itaalias** võib advokaat mängida kriminaalmenetluses läbiviidava küsitlemise nõuetekohase läbiviimise järelevalves olulist rolli, mis ei ole seadusega ette nähtud ning jääb väljapoole spetsialisti isikliku eetika ja eriteadmiste raamidest. Seda nii toimiku ja dokumentide tundmisega – CP järgi on advokaadil juurdepääs uurimisdokumentidele – kui ka kaitstud ülekuulamise käigus seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemises kahtlustatava alaealise ütluste korrektse kogumise tagamisega, vältides menetlusvigade negatiivset mõju faktiliste asjaolude rekonstrueerimisele.

Paljutõotavad tavad

- ✓ **Belgias** pakuvad Flaami advokatuur ja noorteadvokaatide komisjon kaheaastast noorteadvokaadi tunnistust. Koolitus koosneb lapse õigusi käsitlevatest juriidilistest moodulitest, mida täiendavad lastepsühholoogia ja -arengu algõpe ning praktilised koolitused, nagu lastega suhtlemine. Kõigis moodulites osalemine on kohustuslik²⁸.
- ✓ **Eestis** tõstetakse esile lapsesõbralikku õiglust, õpetatakse ja rahastatakse erikoolitust ja mitme asutuse koostööd²⁹.
- ✓ Alates 2021. aastast on **Hispaanias** seadusega kehtestatud lapsohvritele spetsialiseerunud pöördumine, mis tagab juristide spetsialiseerumise.
- ✓ Mitmes **ELi riigis** on spetsiaalsed isikud, kes kaitsevad ja tagavad laste õigusi ning hõlbustavad laste osalemist. Näiteks Ühendkuningriigis osaleb vahendaja ütluste andmisel ja risküsitlusel. Nad toetavad lapsi enne ärakuulamist, selle ajal ja pärast seda. Seda rolli võivad täita juriidilise või sotsiaalse taustaga spetsialistid (nt kohtunikud, prokurörid, psühholoogid, politseinikud), kes on lisaks akrediteeritud ja koolitatud lastega seotud õigusküsimustes³⁰.

Soovitused:

- On soovitatav, et riigid vaataksid läbi ja määratleksid õigusliku raamistiku kaudu kohtuprotsessis aktiivselt osalevate spetsialiseerunud isikute rollid ja pädevused. Seda lisaks nende erikoolitustele lapsohvrite õiguste ja huvide hindamise alal. Soovitatav on tugevdada protsessis otseselt või kaudselt osalevate spetsialistide erikoolitust. Iga riik peaks vaatama läbi uute isikute loomise ja nende rollide kestlikkuse.
- Nende isikute kaasamise nõuet ei tohiks tõlgendada kitsendavalt, st eesmärgiga alaealisi ohvrid üksnes protsessis esindada, vaid pigem propageerida alaealiste ohvrite/tunnistajate huvide kaasamise protsessi professionaalsemaks muutmist.

²⁷ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Council of Europe Publishing, 2011.

²⁹ *Idem*.

²⁹ <https://lapsesobralikmenetlus.just.ee>.

³⁰ „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“.

2.1.3 LAPSESÕBRALIK KESKKOND: ARUANDLUS JA KÜSITLEMISE PUNKTID

(A) Piisav juurdepääs hoonele ja sobiv ooteala

► Põhjendus:

- Lastele ja noorukitele on **hoonesse eraldi sissepääs** (politseikontroll puudub, tavarõivastes spetsialistid) ja see on hästi tähistatud.
- Küsitlusruumi lähedal on **eraldi ooteala**, mille puhul on järgitud humaniseeritud hooldusruumide või ohvri arhitektuuri kujundamisel välja töötatud füüsilise ja psühhosotsiaalse heaolu põhimõtteid. Arvestatakse muuhulgas valgust, värve, akustikat, temperatuuri ja mööblit.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Stressi minimeerimine - vaimne tervis** : vältida kokkupuudet ohvri ja kurjategija vahel (artikkel 19)
- **Privaatsus** (artikkel 21)
- **Väärrikus** (artikkel 18): spetsiaalsed keskkonnad (artikli 23 lõige 2 punkt a)

► Miimumnõuded (juurdepääs hoonele):

- Juurdepääs tagab, et ei oleks visuaalset kontakti kurjategijaga.
- Vormi mitte kandvate spetsialistide olemasolu.
- Ligipääsetavus (sh puuetega ja/või erivajadustega lastele).
- Privaatsuse tagamiseks saadaval privaatsed alad.

► Miimumnõuded (ooteala):

- Planeeritud nii, et kontakti ohvri ja väidetava kurjategija vahel saab alati vältida.
- Kaitseala, kuhu pääseb ainult kannatanu (mitte läbikäiguala).
- Sisustus ja materjalid on lapse- ja peresõbralikud ning eakohased.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias toimuvad kriminaalmenetluses läbiviidavad küsitlemised tavaliselt ainult politseijaoskondades, kus on spetsiaalselt varustatud ülekuulamisruum (kriminaalmenetluse seadustiku artikkel 94), mille on heaks kiitnud prokurör. Lapsohvreid ei kuulata kunagi üle kohtus ja tavaliselt ei viibi nad ka istungitel. Seevastu **Eestis** viiakse küsitlemised läbi lastemajades või politseijaoskondades, kuid kui ohver on vanem kui 13, siis ka kohtusaalides. **Kreekas** toimuvad küsitlemised tavaliselt politseijaoskondades, aga ka prokuratuuristruktuurides ja kohtusaalides. **Hispaanias** ja **Itaalias** toimuvad küsitlemised samas tavaliselt kohtusaalides ja prokuratuurides.

Juurdepääs hoonele: **Belgias, Eestis, Kreekas, Hispaanias** ja **Itaalias** ei ole tavaliselt lapsohvritele eraldi sissepääsu, mis tähendab, et juurdepääs politseijaoskondadele ja kohtumajadele ei ole kohandatud ega lapsesõbralik, välja arvatud mõned erandid (nt **Hispaania** alaealiste prokuratuurid, lastevastase vägivalla kohus Gran Canaria, lastemajad ja mõned **Eesti**³¹ ja **Belgia** politseijaoskonnad). Tavaliselt peavad lapsed enne lapsesõbralikesse ruumidesse jõudmist liikuma läbi nende suhtes väga vaenuliku hoone ja puutuma kokku rahutustegevate piltidega, ning võivad isegi kohtuda väidetava kurjategijaga.

Belgias toimub TAM ülekuulamine keskkonnas, kus on piisavalt privaatsust ja tavaliselt vormi mitte kandvate ametnikega. See ei kehti aga siis, kui alaealised ohvrid esitavad oma esialgse teate. Belgia seadused nõuavad, et küsitlemise päeval oleks alaealistele kolm ruumi: vastuvõturuum, küsitlusruum ja vaatlusruum.

Eesti kolm lastemaja asuvad erinevates piirkondlikes keskustes Tallinnas, Tartus ja Jõhvis, kuid teenus on saadaval üle Eesti³². Teenust koordineerib riiklikul tasandil Sotsiaalkindlustusamet (SKA). Seal on eraldatud, helikindlad ja privaatsed alad ning lastemajade aadresse ei avalikustata, et tagada laste ja töötajate turvalisus. Eelduste kohasel viiakse seal kriminaalmenetluse raames läbi eeluurimisi ja kohtumisi ning spetsialistid tulevad lapsohvriga samasse kohta kohtuma.

³¹ „Lapsesõbralik õigusemõistmine: kohtumenetluses ohvrite, tunnistajate või osapooltena kaasatud laste väljavaated ja kogemused üheksas ELi liikmesriigis“, Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. (Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), 2017).

³² Neljas lastemaja avatakse 2022. aastal.

Ooteala: Eestis, Kreekas, Hispaanias ja Itaalias ei ole politseijaoskondades, kohtumajades ja prokuratuurides spetsiaalseid ooteruume lapsohvritele/tunnistajatele (mõnede eranditega, nagu **Eesti** lastemajad). Lapsed pannakse ootama sinna, kus ootavad kõik teised. Kohtumajades pannakse nad aga mõnikord vajadusel kaitsemeetmena ootama teistesse ruumidesse (nt raamatukogusse).

Paljutõotavad tavad

- ✓ **Belgias** on saadaval mobiilsed küsitlemisrühmad, kui näiteks last tuleb haiglas küsitleda.
- ✓ **Eestis** juhib justiitsministeerium lapsesõbraliku menetluse projekti ja on välja andnud suunised lapsesõbralike keskkondade kohta õiguskaitstes³³.
- ✓ **Kreekas** nähakse seadusega ette alaealiste ohvrite jaoks sõltumatute kaitseüksuste loomine: need asuvad linnapiirkonnas asuvates eraldiseisvates hoonetes, millele on juurdepääs ühistranspordiga ning mis on disainitud, järgides alaealiste ohvrite ja väärkohtlemise tunnustajate ohutusstandardeid ning puuetega alaealiste jaoks mõeldud kaasava infrastruktuuri põhimõtteid. Neid kaitseüksuseid ei ole veel olemas (**vt jaotist 2.1 Paljulubavad tavad**).
- ✓ **Islandil** on Reykjaviki Barnahusis kaks ooteruumi. Üks eelkooliealistele ja väikelastele, vanusele vastavate mänguasjadega. Üks eelteismeliste ja teismeliste, noortele mõeldud ajakirjade ja eakohaste lauamängudega. Lisaks avatud ooteala, kus on ajakirjad ja ajalehed vanematele/hooldajatele³⁴.

Soovitused:

- Soovitav on partnerriikidel kehtestada lapsohvritele/tunnistajatele *kaitstud juurdepääs*: vormiriietuses spetsialiste ei ole, kiire juurdepääs tähendab ametliku turvakontrolli puudumist, süüdistatavaga vastasseisu vältimine.
- *Ooteruumid* peaksid olema ainult lastele mõeldud ruumid, mis on vestlusruumi lähedal ja millele on otsene või poolotsene juurdepääs ja mis ei tohiks olla läbipääsuks teistele spetsialistidele.
- Samuti on soovitatav rakendada kaasamise suuniseid, näiteks liikumispuudega lastele (nt ratastoolide kaldteed ja trepipiirete pikendused), millest võib olla abi, et tagada nende kohalolek ja osalemine, turvatunne ning parimate võimalike tõendite esitamine.
- Pidage meeles, et küsitlusruumid on vaid osa lapsesõbralikust keskkonnast ja „kohandatud juurdepääs“ on üks selle saavutamise vahendeid. Vastasel juhul on see isoleeritud ja killustatud meede. See peab toimuma koos spetsialistide sekkumisega.
- Seetõttu on oluline muuta keskkonna kohandamine professionaalsemaks, vältides subjektiivsetel kaalutlustel tehtud kohandusi. Need kohandused peavad põhinema professionaalsetel *ruumide humaniseerimise* või *ohvri arhitektuuri* uuringutel ja suurt tähelepanu peab olema pööratud värvitoonidele, mööbli kujule, valgusele, temperatuurile. Soovitav on tugineda tervishoiusektoris olemasolevatele uuringutele, näiteks lastehaiglate kohta.
- Vältida tuleks kohanemismehhanisme, mis häbimärgistavad ohvreid/tunnistajaid või võimaldavad neid sellistena tuvastada (nt märkmikud, seljakotid, brošüürid).

(B) Intervjuu- ja vaatlusruumid ning tehnoloogilised seadmed

► Põhjus:

Kriminaalmenetluses raames küsitlemise adekvaatse läbiviimise tagamiseks on vaja tegeleda lapsohvri huvidega ruumides, kus küsitlemine läbi viiakse (nt politseijaoskonnad, kohtusaalid, lastemajad), aga ka

³³ Justiitsministeerium (2021). Lapsesõbralik keskkond õiguskaitstes *Kriminaalpoliitika lühianalüüs 2/2021*. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/soovitused-lapsesõbraliku-keskkonna-loomiseks-õiguskaitstes>

³⁴ Olivia Lind Haldorsson, *Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence*. (Council of the Baltic Sea States Secretariat and Child Circle, 2020), 60, <https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>.

tagada, et salvestist saaks asjakohaselt kohtusüsteemis kasutada. Võimalus anda korraldus lapsohvri ärakuulamiseks sobivate sidetehnoloogiate abil (artikli 23 lg 3 punktid a ja b).

► **Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:**

- **Stressi minimeerimine - vaimne tervis:** ohvri ja kurjategija vahelise kokkupuute vältimine (artikkel 19); ohvrite ülekuulamise ja tervisekontrollide arv on viidud miinimumini (artikli 20 punktid b ja d); intervjuu viiakse läbi põhjendamatu viivitusega pärast kaebuse esitamist (artikli 20 punkt a); salvestatud intervjuu (artikli 24 lõige 1 punkt a); olla saadatud (artiklid 3 ja 20).
- **Privaatsus** (artikkel 21).
- **Väärrikus** (artikkel 18); spetsiaalsed keskkonnad (artikli 23 lõige 2 punkt a).

► **Miinimumnõuded (küsitlemisruum):**

- „Füüsiliselt turvaline tuba igas vanuses ja arengufaasis lastele, sealhulgas puuetega ja/või erivajadustega lastele“ (BHQS 4.2).
- Varustatud kvaliteetse kaameraga (nähtav ja sõbralik), mis suudab korralikult liikuda ja kannatanule keskenduda, ning kvaliteetse helisüsteemi ja otseülekanedega.
- Turvameetmed ja piiratud juurdepääs salvestisele.

► **Miinimumnõuded (vaatlusruum):**

- Gesell kaamera või videokonverentsi ühendus (eelistatavalt topeltpееgli asemel).
- Küsitaja ja vaatlajate vaheline suhtlussüsteem.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias ja **Eestis** on küsitlemised planeeritud alaealise kodule lähimas küsitlemisruumis (**Belgias** on üleriigiliselt saadaval 35 küsitlemisruumi). Praktikaks on **Belgias** küsitlemisruum helikindel, seinal ei ole mänguasju ega plakateid, et vältida alaealise tähelepanu hajutamist või fantaasia ergutamist. Mis puudutab *tehnoloogilisi seadmeid*, siis see on selgelt määratletud 14. oktoobri 2021. aasta ühisingkirja 2. lisas. See koosneb mittedilindrilise kujuga mitmesuunalistest mikrofonidest, mis on piisavalt tundlikud, et saaksid kvalitatiivselt rahuldavalt salvestada sosistatavaid vestlusi, ja kaameratest: ühest fikseeritud ja vähemalt ühest liigutatavast suumifunktsiooniga kaamerast, mis suudab vaadata kogu ruumi ja registreerida peale küsitletava ja küsitaja ruumis viibijad. See väldib salvestatud piltide hulgast valimise vajadust. Vaatlusruumis asuvad tehnilised seadmed, kus direktor (teine TAM küsitaja) ja uurija (juhtumikorraldaja) jälgivad vestlust ja selle tehnilisi aspekte. Küsitaja ja vaatlajate vaheline suhtlussüsteem on protokollitud (kohal viibides, vähemalt üks kord intervjuu kohta ja enne intervjuu lõppu, piiranguteta).

Eestis on *spetsiaalsed küsitlemisruumid* lastemajades (3 keskust üleriigiliselt) ja politseijaoskondades (neljas prefektuuris on sellised ruumid), mille tingimused on sarnased **Belgia** ja **Kreeka** puhul kirjeldatutega. See ei ole aga tavaliselt nii, kui lapsi küsitletakse kohtumajades.

Kreekas valitseb seaduste ja praktika vahel lõhe. Vastavalt ministri otsuse 7320/2019 (FEK 2238/B/10-06-2019) sätetele on neis loomulik valgus, hea akustika ja heliisolatsioon, need on kohandatud alaealise ohvri ja väärkohtlemise tunnistaja vanusevajadustele, need on möbleeritud ja kaunistatud sõbralikult, kuid vältides tähelepanu hajutavaid stiimuleid, sh tehnilisi vahendeid (elektroniline audiovisuaalne meedia). Praegu toimuvad vestlused peamiselt politseijaoskondades, lapsi küsitletakse ametniku kabinetis, kuid mõnikord puudub isiklik kabinet. Järelikult ei ole privaatsus tagatud.

Hispaanias toimuvad intervjuud peamiselt sisetelevisiooniga varustatud kohtusaalides, mõned kohtumajad ja prokuratuurid on varustatud Geselli kambritega, kuid need ruumid ei ole saadaval üleriigiliselt ja kõigis kohtutes. Tavaliselt puuduvad professionaalselt kohandatud ruumid ning salvestuste kvaliteet (pilt ja heli) ei ole alati piisav.

Itaalias on olukord sarnane **Hispaaniaga**. Tavaliselt toimub kaitstud ülekuulamine kohtu ruumides (nt kohtusaalides, kohtuniku kabinetis). Suuremates linnades on asjaomastes kohturingkondades ühendused, valitsusvälised organisatsioonid ja muud valdkonnaga tegelevad üksused hoolitsenud oma hoones vähemalt ühe ruumi sisustamise ja varustamise eest, et seda

saaks kasutada kaitstud ülekuulamiste ja kriminaalmenetluse raames läbiviidavate küsitlemiste jaoks.

Paljutöötavad tavad

- ✓ **Belgias** on projekt³⁵, mida koordineerib **LUCA School of Arts** ja mille raames on erinevate valdkondade professionaalidest koosnev multidistsiplinaarne meeskond (arhitektid, disainerid, politseinikud, lastepsühhiatrid jt) koos disainitudengite meeskonnaga loonud uuendatud vastuvõtu- ja küsitlemisruumide ala, kus neutraalne ja soe eksisteerivad koos, et pakkuda lapsele paremat küsitliskogemust. 3D ringkäik³⁶ on juba internetis saadaval.
14. oktoobri 2021. aasta ühise ringkirja lisa 2 ütleb, et „küsitlusruumis peaks olema visuaalne häiresüsteem, mis annab märku tehnilistest probleemidest või muudest juhtimisruumi sekkumistest“.
- ✓ **Estis** muudeti seoses COVID pandeemiae kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) kaugkuulamist käsitlevat artiklit, mis jõustus 7. mail 2020. Menetleja võib korraldada kaugkuulamise, kui isiku vahetu ülekuulamine on keeruline või ebamõistlikult koormav, või kui kaugkuulamine on vajalik isiku huvide kaitseks.
- ✓ **Hispaanias** on mõned professionaalid tutvustanud sõbraliku kaamera kontseptsiooni, kus seade on täielikult näha ja lapsed saavad sellega suhelda täpselt nagu Mr Potato Head mänguasjaga, luues vahetatavate osade ja tükkidega erinevaid välimusi (nt suu, silmad, kõrvad).
Varasemate kvaliteediprobleemide tõttu sisaldab uus alusseadus 8/2021 selgesõnaliselt vajadust kontrollida salvestise kvaliteeti kohe pärast intervjuu lõppu.
- ✓ **Kreekas** Ateenas suunatakse lapsed riigi suurimasse politseijaoskonda, kus on kaks lapsesõbralikku küsitlemisruumi (kuigi juurdepääs hoonele ja kohalejõudmise tee on samad, mis täiskasvanutel).
- ✓ **Itaalias** on sellel alal töötavad ühendused, valitsusvälised organisatsioonid ja muud üksused (sealhulgas, kuid mitte ainult Barnahusi tüüpi keskused) hoolitsenud oma hoones vähemalt ühe ruumi sisustamise ja varustamise eest, et seda saaks kasutada kaitstud ülekuulamiste ja kriminaalmenetluses läbiviidava küsitlemiste jaoks. Mõnedes piirkondades on ohvritele mõeldud teenuseid, nagu *Spazio Ascolto e Accoglienza Vittime Vulnerabili* (Tivoli), ja ruumid ütluste andmiseks, nagu Sassari alaealiste kohus.

Soovitused:

- Arvestama peab positsioonide ilmset varieerumist selles kontekstis: ühe või mitme kaamera kasutamine, arutelu selle üle, kas need peaksid olema peidetud või nähtavad, kaamera kui stressi tekitav stiimul (nt seksuaalkuriteod, mille puhul on kasutatud kaameraid). Meetmete rakendamisel on vaja kaasata professionaalne nägemus.
- Soovitav on ressursid üle vaadata ja optimeerida, koostades struktureeritud kava elanikele võimalikult hästi ligipääsetavate ruumide loomiseks (nt liikumispuudega inimesed, ligipääsetavad ühistranspordiga). Nagu ka küsitlemisruumi ja vaatlusruumi vahelise suhtlusmehhanismide ülevaatamine, et säilitada aktiivne suhtlus erinevate spetsialistide vahel küsitluse hea kvaliteedi ja süüdistatava menetluslike tagatiste kaitse tagamiseks.
- Nagu eelmises osas soovitati peavad need kohandused põhinema professionaalsetel uuringutel *ruumide humaniseerimise* või *ohvri arhitektuuri kohta*: pöörates suurt tähelepanu värvitoonidele, mööbli kujudele, valgusele, temperatuurile. Soovitav on tugineda olemasolevatele uuringutele tervishoiusektori, näiteks lastehaiglate, kohta.

³⁵ <https://www.vlaamsehogescholenraad.be/nl/blikopener/spraakmakers/videoverhoorkamer-politie-meetjesland>

³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=HEoqH3VHE0A>

2.2. KÜSITLEMINE VÕI VIDEOSALVESTATUD KÜSITLEMINE KRIMINAALMENETLUSES

2.2.1. KRITEERIUMID KÜSITLEMISE KASUTAMISEKS KOHTUEELSES MENETLUSES TÕENDITE KOGUMISEKS

► Põhjendus:

- Videosalvestatud küsitluse kasutamise täielik ja selge regulatsioon on hädavajalik. Kohtueelsel küsitlemisel eritõendina kasutatava videosalvestatud küsitlemise rakendamine võib kaitsta lapsi kohtusse ilmumise eest, vähendada korduvaid ja sobimatuid sekkumisi ning koondada ja kaitsta lapse ütlusi.
- Seetõttu on sellel ka potentsiaal vältida põhjendamatu viivitusi, minimeerida teisest ohvriks langemist ja kaitsta lapse parimaid huve. Teised olulised aspektid on selgete kriteeriumide kehtestamine juhtumite jaoks, mille puhul tuleks videosalvestatud küsitlemist kasutada, ja iga juhtumi puhul eraldi hindamine, et tuvastada erilise haavatavuse olukordi.
- See hindamine peaks olema nõuetekohaselt reguleeritud ning usaldatud piisavate oskuste ja teadmistega kutseprofiilile.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Stressi minimeerimine - vaimne tervis:** ohvrite ülekuulamiste ja tervisekontrollide arv on viidud miinimumini (artikli 20 punktid b ja d); intervjuu viiakse läbi põhjendamatu viivitusest pärast kaebuse esitamist (artikli 20 punkt a); salvestatud intervjuu (artikli 24 lõige 1 punkt a)
- **Ohvriabi teenuste toetus:** spetsiaalsete vajadustega ohvrite, näiteks seksuaalvägivalla ohvrite, soolise vägivalla ohvrite ja lähisuhtevägivalla ohvrite toetamine, sealhulgas traumatoetus ja nõustamine (artikli 9 lõige 3 punkt b).

► Miinimumnõuded:

- Määrus selle kohta, millistel konkreetsetel juhtudel tuleks kriminaalmenetluse raames küsitlemist kasutada.
- Iga juhtumipõhine hindamine peaks keskenduma kaitsemeetmete tugevdamisele, mitte kärpimisele.
- Kostja menetlusõiguste kaitse peaks olema nõuetekohaselt reguleeritud.
- • Protokoll tuleks koostada viivitamata ja küsitlus tuleks viia läbi maksimaalselt 1 nädala jooksul, et kohtueelses menetluses kogutud tõendid oleksid arvestatavad, sest kannatanu/tunnistaja heaolu peaks alati olema esmatähtis:
  - 1–4 päeva välise teabe kogumiseks.
  - 1–3 päeva küsitlemise läbiviimiseks.
- • Küsitluse ajastust (kellaag, kestus, pausid, tähelepanu kadumine vastavalt vanusele) ja lapse väsimust peab hindama. **Stigmatiseerimine.**
- Võimalus küsitlusi läbi viia ohvriga samast soost isiku poolt.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia regulatsioon:

Belgias pärineb määrus aastast 2001³⁷ ja TAM küsitlemise kasutamisel on selged kriteeriumid³⁸, mis on sätestatud Belgia seadustes kriminaalmenetluse seadustiku (CCP) artiklite 91 ja 92 alusel. Kriteeriumid on seotud kuriteo raskete vormidega, kus ohvrid või tunnistajad on alaealised või eriti haavatavad täiskasvanud. Seetõttu pole vanuselist diskrimineerimist. Kuigi seadus näeb ette võimaluse lapse põhjendatud otsusel kohtus ära kuulata³⁹, siis Belgia TAMi seadusandluse tõttu

³⁷ Peaprokuröride kolleegiumi poolt heaks kiidetud ministrite ringkiri 16.07.2001 alaealiste kuriteoohvrite või kuritegude tunnistajate ülekuulamise audiovisuaalse salvestuse kohta, mida asendab ringkiri nr 03/2021 justiitsministri, siseministri ja prokuröride kolleegiumi poolt alaealiste ja kaitsetute täisealiste kuriteoohvrite või -tunnistajate küsitlemise audiovisuaalse salvestuse kohta. Integreeritud politsei seaduse artiklist 153 ja kohtuseadustiku artiklist 143ter-st tulenev justiitsministri 01.03.2002 kohustuslik käskkiri, mis määrab kindlaks kohaliku politsei ja föderaalpolitsei koostöö, koordineerimise ja ülesannete jaotuse reeglid seoses õiguspolitsei missioonidega (Col 2/2002).

³⁸ TAM on lühend sõnadest „technisch audiovisueel verhoor van minderjarigen“ ehk „alaealiste tehniline audiovisuaalne ülekuulamine“.

³⁹ Artikkel 100 CCP. Küsitlemise protokoll ja salvestise audiovisuaalsed andmekandjad esitatakse alaealise või kaitsetu täisealise isiku isikliku ilmumise asemel eeluurimiskohtule ja karistust mõistvale kohtule. Kui aga karistust mõistev kohus peab küsitletu ilmumist tõe väljaselgitamiseks vajalikuks, võib ta põhjendatud otsusega anda kohtusse ilmumise käsu.

kuulatakse praktikas alaealisi ohvreid kohtus harva üle; tavaliselt ei viibi nad istungitel ning kohtunikud ja prokurörid küsitlevad lapsi harva. See kohtumeede on teatud kuritegude puhul kohustuslik, teiste puhul aga sõltub riigiprokuröri või uurimiskohtuniku äranägemisest⁴⁰.

Eestis sisaldab KrMS artikkel 70 lapstunnistaja küsitlemist puudutavaid erisusi, näiteks seda, kes tohib last küsitleda, millal on vaja videosalvestist ja kuidas kahtlustatav saab kannatanule küsimusi esitada. Need meetmed on ette nähtud, kui tunnistaja on kuni 10-aastane ja korduv ülekuulamine võib kahjustada alaealise mõistust, kui tunnistaja on kuni 14-aastane ja ülekuulamine on seotud perevägivalla või seksuaalse väärkohtlemisega, kui tunnistaja on kõnepuudega, meelepuude või õpiraskustega või psüühikahäiretega.

Kreekas määratletakse ministri otsusega 7320/2019 alaealistele kuritarvitamise ohvritele ja tunnistajatele suunatud kriminaalmenetluse lähenemisviis ja vorm. Nagu ka **Belgias**, toimib kriminaalmenetluse küsitlemine kohtueelse tõendina konkreetsete kuritegude ja tõsiste asjaolude puhul lapse ülekuulamisel⁴¹, välja arvatud juhul, kui uurimiskohtunik või prokurör väidab midagi muud. Seaduse kohaselt pöördub alaealine väärkohtlemise ohver või tunnistaja ütlusi andma sõltumatute kaitseüksuste juurde. Seksuaalkuriteo ohvriks langenud lapsi kästakse harva kohtusaali tunnistusi andma minna, perevägivalla lapsohvreid kohtu ette ei kutsuta⁴².

Hispaanias nähakse hiljutise määrusega ette salvestatud küsitlemise kui kohtueelse tõendi kasutamise kohustus kõigil juhtudel, kui ohver/tunnistaja on seksuaalvägivalla kuritegude puhul alla 14-aastane. 14–17-aastaseid ohvreid/tunnistajaid diskrimineeritakse aga vanuse alusel, kuna nad jäävad sellisest kaitsest ilma. Nendel juhtudel on võimalik anda hinnang iga juhtumi puhul eraldi, nagu enne uue seaduse vastuvõtmist.

Itaalia õigussüsteem ei anna selgeid ja ühtseid juhiseid kaitstud küsitlemise läbiviimiseks. Tavaliselt toimub see kohtumenetluses; seda nimetatakse eritõendite kohtueelseks küsitlemiseks (*Incidense probatorio*). Kohtueelne istung on artiklis 392 (CPP, *codice di procedura penale*) sisalduv kohtulik vahend, mis eeldab tõendite kogumist eeluurimise etapis enne kohtuprotsessi. Artikli 498 lõige 4 (CPP) sätestab, et alaealise kannatanu või tunnistaja küsitlemise viib läbi kohtunik, kes esitab prokuröri ja kohtualuse (advokaatide vahendusel) ettepanekuid. Selle käigus saab kohtunik kasutada alaealise pereliikme või lastepsühholoogia eksperdi abi. Ohvrit peetakse ebatüüpiliseks haavatavaks⁴³ ohvriks riigiprokuröri poolt eeluurimise etapis ja kohtuniku poolt kohtuprotsessi ajal. Kohtunik võib eksperdi abiga otsustada, et alaealise küsitlemine ei ole asjakohane (isegi kaitstud küsitlemisel) või võib pidada ütlusi ebausaldusväärseks, lähtudes ohvri või tunnistaja konkreetsest haavatavusest ja traumadest.

Viies uuritud riigis varieerub ajavahemik politseiraporti ja videosalvestatud küsitlemise vahel sõltuvalt sellistest asjaoludest nagu: kuritegu, eriti haavatavad olukorrad (st väikelapsed ja eelkooliealised lapsed, puuetega lapsed), selle (tajutav) tõsidus, hinnatud kiireloomulisus, olemasolev organisatsioon ning olemasolevad materiaalsed ja inimressursid iga juhtumi puhul eraldi. Kui **Belgias** ja **Eestis** on ooteajad tavaliselt lühemad - esimese teatega samast päevast kuni

⁴⁰Süüteod, mille puhul on ülekuulamise audiovisuaalne salvestis kohustuslik, kui prokurör või eeluurimiskohtunik ei otsusta juhtumi asjaolusid arvestades ja alaealise või kaitsetu täisealise isiku huvides põhjendatud otsusega teisiti, on järgnevad: Seksuaalselt vulgaarsete kujutiste ja salvestiste vuajerism ja nõusolekuta levitamine (artikkel 371/1 cc); rünnak häbemele ja vägistamine (artiklid 372–377 cc); peibutamine (artikkel 377quater cc); hoorus, noorte korruptsioon ja kupeldamine (artiklid 379, 380 lõige 4 ja 5 cc) naiste suguelundite moonutamine (artikkel 409 cc). Prokurör või eeluurimiskohtunik võib anda korralduse kriminaalmenetluse seadustiku artiklis 91bis osutatud kuritegude tunnistajate või kuritegude alaealiste või kaitsetute täisealiste ohvrite ülekuulamisel audiovisuaalse salvestise tegemiseks: pantvangi võtmine (kriminaalkodeksi artikkel 347bis); hoorusele ja kupeldamisele õhutamine, reklaam (artiklid 380, 380bis, 380ter CC); avalik sündsusetus ja lapsporno (artiklid 383, 383bis, 385, 386, 387 CC); tahtlik kehavigastuse tekitamine (artiklid 398–405ter ja 410); inimkaubandus (artiklid 433quinquies kuni 433octies CC). Alaealiste või kaitsetute täisealiste isikute ülekuulamise audiovisuaalse salvestise, kes on muude kui CCP artiklis 91bis nimetatud kuritegude ohvrid või tunnistajad, võib tellida tõsiste ja erandlike asjaolude tõttu, mille hindab kohtunik (artikkel 92§2 CCP).

⁴¹alaealistele suunatud seksiturism (artikkel 323B, PC); vägistamine (artikkel 336, PC); seksuaalse väärkohtlemise solvamine (artikkel 337, PC); väärütluste kallaletung (artikkel 338, PC); laste võrgutamise (artikkel 339, PC); lapse väärkohtlemine (artikkel 342, PC); ärakasutamine võimu kuritarvitamisega (artikkel 343, PC); verepilastus (artikkel 345, PC); sugulastevaheline verepilastus (artikkel 346, PC); väärütluste tegudele kaasaitamine (artikkel 348, PC); lapsporno (artikkel 348A, PC); kupeldamine (artikkel 349, PC); inimkaubandus seksuaalse ärakasutamise eesmärgil (artikkel 351, PC); ebasündsad teod lastega tasu eest (artikkel 351A, PC).

⁴²Seaduse 3500/2006 Võitlus koduvägivallaga artikkel 19.

⁴³Ebatüüpilised haavatavad ohvrid: kohaldatakse alaealiste ja eriti seksuaalkuritegude ja seksuaalvägivalla lapsohvrite suhtes. Järelduse aluseks on: vanus, puue, vaimupuue, kuriteo liik, kohtuprotsessi faktiobjekti viisid ja asjaolud, kas õigusrikkumine on toime pandud isikuvastase vägivalla või rassilise vihkamisega, seos organiseeritud kuritegevuse või terrorismiga, sealhulgas rahvusvahelised või inimkaubandus, mida iseloomustab diskrimineerimine ja kui rünnatud isik on kurjategijast emotsionaalselt, psühholoogiliselt või majanduslikult sõltuv.

paari nädalani. Siis **Kreekas, Hispaanias ja Itaalias** võib kuluda 15 päevast 1 kuuni või isegi rohkem.

Paljutootavad tavad

- ✓ Kui **Eestis** on kahtlustatavaks laps, on politsei juhendis (kuriteo toimepannud laste või toetust vajavate laste kohtlemise kohta) sätestatud, et menetlus tuleb lõpetada kolme kuu jooksul (alates esimesest küsitlemisest kuni asja prokurörile saatmiseni). See ei kehti aga juhul, kui laps on ohver või tunnistaja⁴⁴.
- ✓ **Rootsis** jälgib Linköpingis asuv Barnahus protsessi iga sekkumise ajastust ja viivitusi, kogudes andmeid ja statistikat, et hinnata eelnevalt vajalikke meetmeid, et vältida põhjendamatuid viivitusi⁴⁵.
- ✓ **Soomes** Espoo piirkonnas on menetluse lühendamiseks ja stressi vähendamiseks lasteasjad kriminaalkohtutes prioriteediks ja hüppavad teatud päevadel („Jouko-päevad“) järjekorras automaatselt edasi⁴⁶.

Soovitused:

- Riikidel soovitatakse selgitada kriminaalmenetluse küsitlemise kasutamist, suunates jõupingutused eriarstiabile, vähendades sekkumisi ja tõstes ütluste kvaliteeti. Selleks on salvestamine hädavajalik.
- Seoses nende salvestatud kriminaalmenetluse küsitlemise kasutamisel järgitavate kriteeriumidega, mis võimaldavad ohvril kohtus enam ütlusi mitte anda, on soovitatav seksuaalkuriteod tunnistada üheks neist, olenemata nende kuriteo raskusastmest, ilma piiranguteta alaealistele (vältides seega diskrimineerimist laste grupis). Juhtumipõhine hindamine peab tagama, et selle viivad läbi eksperdid ja selle kaitsemeetme mittekasutamine peab olema põhjendatud.
- Alati tuleks läheneda sellele kui kaitsemeetmele ja mitte kunagi kui õiguste piiramisele, et kannatanu saaks soovi korral igal juhul uuesti kohtus ütlusi anda ja see ei ole vastuolus tema huvidega.
- Kostja nõuetekohaste menetlusõiguste kaitse peaks olema nõuetekohaselt reguleeritud.
- Mitte mingil juhul ei tohiks pidada laste õigusi austavaks seda, et neid küsitlemisi viivad läbi spetsialistid, kes ei ole selleks spetsiaalselt koolitatud.

2.2.2 KOOLITUS

(A) Küsitlejate erialane ettevalmistus: nõuded

► Põhjendus:

- Lapsohvritele õiguskaitsele reaalse juurdepääsu tagamise täiendava nõudena, et tagada nende osalemine, peab ohvri ütluste vorm ja tõlgendus olema piisavalt kaitstud. Selle protsessi õige kaasamise keerukus nõuab kõrgelt koolitatud spetsialiste (sertifitseerimine) kindlaksmääratud struktuuris, et nende tegevust saaks jälgida.
- **Teemad (erikoolitus):** Tunnistuspsühholoogia, laste ja noorukite küsitlemine, küsitlemine ohvriks langemise, seksuaalvägivalla, perevägivalla, trauma olukordades, kuidas töötada vestluse ajal keeletõlgi ja teiste spetsialistidega.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Piisav ja lugupidav teave** laste õiguste kohta (artiklid 6 ja 7)
- **Osalemine** (artikkel 10); mõista ja olla mõistetud (artikkel 3); olla ära kuulatud ja teha otsuseid

⁴⁴ Haruoja, Merie, Marianne Meior, Kiira Nauts. „Study on Children’s Involvement in Judicial Proceedings: Contextual Overview for the Criminal Justice Phase: Estonia“.

⁴⁵ Haldorsson, *Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence*.

⁴⁶ „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“.

(artikkel 10); küsida, nõuda, nõustuda, vastuseid saada (artikkel 11, kui süüdistust ei esitata, artikkel 12 taastav õigus, artikkel 13 õigusabi - Daly mudelis osalemine); erialane koolitus (politseinikud, kohtutöötajad, kohtunikud ja prokurörid, advokaadid (artikkel 25).

- **Väärikus (artikkel 18).**

► **Miinum nõuded:**

- Küsitlemise peavad läbi viima kaks spetsialisti.
- **Põhikoolitus:** Küsitlemise psühholoogia (adekvaatse teabe kogumine) ja kliiniline psühholoogia (tugi ja abi).
- **Eriväljaõpe ja -teadmised:**
  - o Peab olema akrediteeritud ja nõutav, et osaleb küsitlemistel.
  - o Peab olema asjatundlik: küsitlajad peaksid töötama ühe aasta järelevalve all (või töötama koos kogenuma küsitlajaga).
- **Ühiskoolitus multidistsiplinaarsetes meeskondades:** Aidata tõhustada multidistsiplinaarset ja ametkondadevahelist meeskonnatööd, luues näiteks ühise arusaama ja konsensusse ning parema arusaamise vastavate asutuste rollidest ja kohustustest. (Koordineeritud ümarlauakohtumised). (BHQS 9.1)
- **Pidev koolitus:** Koolitust tuleks uuendada vähemalt kord aastas koos juhtumianalüüsi, individuaalse tulemuslikkuse ülevaate ja juhendamisega.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias viivad lastega videoküsitluse läbi *spetsiaalse väljaõppe saanud* politseiametnikud, keda nimetatakse TAM-küsitlajateks. Nende politseiametnike *baaskoolitus* koosneb üheaastasest koolitusest, kuid mõned TAM-küsitlajad on omandanud kraadid enne jõududega liitumist (nt psühholoog, kriminoloog) ja enamikul neist on politsei eesliinifunktsioon sekkumis- või erimeeskondades (nt koduvägivald, pahekuriteod, inimkaubandus, prostitutsioon ja perekuriteod).

Nende *kohustuslik erikoolitus* hõlmab teooriat ja praktikat ning kestab 116 tundi. Sisu sisaldab: TAM-küsitlemise õiguslik raamistik, lapse areng, laste ja lapsohvrite keel ja nendega suhtlemine, keeleõppekäitumise ja keelearengu sissejuhatus, vaimupuudega lapsed, lapse psühholoogilised profiilid ja seksuaalsus, probleemid väärkohtlemise ja kuritarvitamisega, seksuaalse väärkohtlemise toimepanija profiilid, eksperdi rollid, konkreetsete aruannete koostamine, sotsiaalmeedia tähtsus, rollimängulised ülekuulamised, töö tõlkidega.

Uued TAM-ülekuulajad liituvad kohe TAM-võrgustikuga ja pannakse paari kogenuma intervjuerijaga (ülekuulaja küsitlemisruumis ja juht vaatlusruumis). TAM-ülekuulajad peavad aastas tegema vähemalt 10 intervjuud. Mis puutub *jätkuõppesse*, siis iga TAM-ülekuulaja peab igal aastal osalema kohustuslikel koolitustel. On kohalikud (üks või kaks korda aastas, olenevalt võrgust⁴⁷) ja riiklikud (üks kord aastas) intervüisioonipäevad, kus ülekuulajad, koolitajad ja koordinaatorid kohtuvad, et osaleda oma juhtumite intervüisioonis ning värskendada oma tehnikaid rollimängude kaudu ja värskendada ülekuulaja koolitust.

Prokuröridel ja kohtunikel on seadusega lubatud alaealisi ohvreid vajadusel üle kuulata, kuid praktikas usaldavad nad lapsohvrite ja tunnistajate küsitlemisel TAM-kvalifitseeritud politseiametnikke.

Eestis viivad laste uuriva küsitluse läbi *spetsiaalse väljaõppe saanud* politseiametnikud. Politseinikud saavad 3-aastase koolituse Eesti Sisekaitseakadeemias. Erialapolitseinikud peavad läbima Eesti Sisekaitseakadeemias alaealiste vastu suunatud süütegudele keskenduvatele uurijatele korraldatava kohustusliku kolmenädalase võimekuse tõstmise kursuse. Mõnikord osaleb vestlusel ja abistab psühholoog, kuid selleks pole seaduslikku kohustust. Alaealistega töötavad politseiuurijad õpivad sageli majasisese koolituse (juhtumianalüüsi) kaudu ning võrgustik ja koostöö lastemajade kaudu annab oskusi ja rikastab.

⁴⁷Kriminaalmenetluses küsitlemisi korraldatakse Belgias peaaegu 200 politseitsooni heterogeenses kontekstis, mille tihedus, rahvastiku suurus, politseijõudude suurus ja pindala on üüratult erinevad. Erinevused on ka töökorralduse osas. Ülekuulajate töö on selles kontekstis organiseeritud geograafilistesse TAM-võrgustikesse, mis on jällegi üsna heterogeensed nii suuruse kui ka selle poolest, kuidas nad provintsi-, linna-, munitsipaal- või kohtupiirkondades jagunevad.

Kreeka seaduste kohaselt peaks **Kreekas** laste väärkohtlemise kuritegude puhul olema ainult psühholoogidel või psühhiaatritel, kes on saanud vastava väljaõppe, volitused küsitleda alaealisi kuritarvitamise ohvreid või tunnistajaid. Eelkõige seksuaalse kuritarvitamise kuritegude puhul näeb seadus ette, et ütluste kogumise ajal peab politseiniku juures viibima asjatundlik psühholoog. Praktikast viivad vestlusi läbi peamiselt politseiametnikud, kes on ohvri saabumisel valves ja kes ei pruugi olla selleks ülesandeks kvalifitseeritud. Mõnes üksuses vastutavad selle menetluse eest mõned politseiametnikud, kuid sellesse ametisse valimine sõltub suuresti politseiametniku töökogemusest. Olemas on viiest psühholoogist koosnev rühm, mis on koolitatud kohtuekspertiisi küsimustes parimas rahvusvahelises koolituskeskuses - Huntsville'i linnas Ameerika Ühendriikides Alabama osariigis asuvas riiklikus lastekaitsekeskuses. Harvadel juhtudel palub prokurör neil kõrgelt spetsialiseerunud spetsialistidel olla laste kuritarvitamise juhtumite küsitlejateks. Äärmiselt harvadel juhtudel osalevad välistöövõtjatena tunnistuse andmise etapis lastepsühholoogid ja lastepsühhiaatrid või nende puudumisel ekspertide nimekirjas olev psühholoog või psühhiaater; samas kui see juhtub, see on. Kuid isegi neil juhtudel on lastepsühhiaatrite või lastepsühholoogide roll täiendav.

Hispaanias viivad küsitlusi kriminaalmenetluses läbi spetsialiseerunud psühholoogid, kuid sellega seoses on märkimisväärne regulatiivne lünk, mis põhjustab suuri raskusi kriminaalmenetluse küsitlejate üldise spetsialiseerumise järelevalvel. Spetsialiseerumine või eelneva kogemuse akrediteerimine ei ole nõutav. Kuigi paljud kriminaalmenetluse küsitlajad on kõrgelt spetsialiseerunud, ei nõua seda seadus ja paljud riigihanked ei nõua seda ning samuti pole vaja kutseühingu liikmelisust. Samuti on puudu inimressurssidest, mistõttu on vähe stabiilseid töörühmi. Osad kohtupsühholoogid töötavad paaris. Pidev koolitus ei ole reguleeritud ja sõltub praktikust.

Itaalias sätestab seadus, et intervjuu eest vastutav spetsialist on kohtunik kohtupsühholoogi, lastepsühholoogi või psühhiaatri või kvalifitseeritud sotsiaaltöötaja toetusega. Nad võivad pärineda avalik-õiguslikest asutustest või erasektorist-. Enamasti töötavad nad alaealiste kuriteoohvritega tegelevates valitsusvälistes organisatsioonides-. Tavaliselt ei ole kohtunikel eriväljaõpet ja nad ei ole teadlikud sedalaadi intervjuude kriitilisusest. Kohtupsühholoogilt ei nõuta spetsialiseeritud CVd ega ka laste seksuaalse kuritarvitamise koolitustel osalemist, kuna see toimub vabatahtlikult. Sellest hoolimata on olemas peamised juhised- Noto harta, SINPIA juhised, riiklikud juhised- kaitstud ülekuulamise jaoks ekspertide ja spetsialistide valimisel, mille on määranud spetsialistide ühendused. Nende autoriteeti tunnustavad kohtusüsteem, ülemkohus ja õiguskaitseorganid. Pideva koolituse osas on ekspertidel kohustus tagada nende pidev interdistsiplinaarne erialane täiendus, kuid valdkonna koolitustel osalemine ei ole kohustuslik ega ole valikukriteerium.

Paljutöötavad tavad:

- ✓ **Belgias** korraldasid teadlased Katalin Balogh ja Heidi Salaets detsembrist 2015 kuni märtsini 2016 umbes 600 TAM-politseinikule Flandriast ja Vallooniast TAM-intervjuul (st alaealiste ülekuulamise) tõlgiga töötamise koolituse. Treeningu täielik pealkiri oli: „Tõlk ja alaealiste ülekuulaja: T.(E).AMwork!“ Seejärel korraldati TAM-osakonna õpetajatele koolitajate koolitus. Need koolitused töötati välja CO-Minor-IN/QUEST I & II projektide raames. ELi uurimisprojektis CO-Minor-IN/QUEST I (JUST/2011/JPEN/AG/2961) uuriti kriminaalõiguse kontekstis alaealiste tõlgi vahendatud intervjuudes kasutatavaid tavasid. Jätkuprojekti CO-Minor-IN/QUEST II (JUST/2015/JTRA/AG/EJTR/8678) raames töötati välja ühine koolitusmoodul erinevatele spetsialistidele ja koolitusmaterjalid, et võimaldada ühist koolitust õiguslastele isikutele, tõlkidele, psühholoogidele ja sotsiaalsistentidele. Katalin Balogh ja Heidi Salaets õpetavad praegu kaks korda aastas fikseeritud moodulit Etterbeekis asuvas riiklikus politseiakadeemias.
- ✓ **Horvaatias**, Zagrebi laste- ja noortekaitsekeskuses, koostatakse iga-aastane jätkukoolituse plaan, küsides töötajatelt nende eelistusi ja vajadusi. Toimuvad sisekoolitused, mida õpetavad riiklikud ja rahvusvahelised koolitajad. Mõned

koolitusteemad on olnud: trauma ja empaatia, kiindumus ja trauma, traumale keskendunud kognitiiv-käitumisteraapia ja töö süüdi mitte olevate vanematega⁴⁸.

Soovitused:

- Erialase koolituse osas on soovitatav kehtestada ranged värbamissüsteemid, kuna spetsialistide spetsialiseerumise puudumine moonutab ülekuulamise tulemusi ja eesmärki.
- Koolitus peaks sisaldama piisavaid teadmisi traumast ja selle mõjust ülekuulamise läbiviimise hindamisele ja tulemustele.
- Soovitatav on regulaarne ja süstemaatiline kliiniline supervisioon. Ülekuulajatele tuleks tagada kliiniline supervisioon, et nad saaksid toime tulla väärkoheldavate lastega töötamisele omaste väljakutsetega ning toetada neid keeruliste ja raskete juhtumite käsitlemisel. See soodustab eneserefleksiooni, paremate pädevuste loomist, oskuste, enesekindluse ja pädevuse tõstmist alaealistega töötamisel ning kaitseb neid valu ja läbipõlemise eest.
- See peaks sisaldama ka põhimõisteid ohvri teekonna kohta, et olla teadlik varasematest sekkumistest ja nende töö tulemuste mõjust nii ohvrile kui ka protsessile. Seega on selles osas võtmetähtsusega ühine koolitus multidistsiplinaarsetes meeskondades. Nõutav koolitus peab andma spetsialistidele kriitilise vaatenurga ja oskuse kohandada õpitud tehnikaid konkreetse juhtumiga.
- Soovitatav on, et meeskonnaliikmetel oleks „juurdepääs regulaarsele juhendamisele, supervisioonile, nõustamisele ja eksperdihinnangule nii seoses üksikjuhtumitega kui ka tööalaste ja isiklike emotsionaalsete pingete, väljakutsete ja eetiliste dilemmadega töötamisel lapsohvrite ja vägivalda tunnistajatega” (BHQS 9.2).

(B) Seotud spetsialistide baaskoolitus

► Põhjus:

Tagada erikoolitus, mis keskendub igale spetsialistile, (I) kes puutub ohvriga kokku, (II) kes hindab kaitsemeetmete rakendamist (ülekuulamise kasutamine), (III) kes kaasab ülekuulamise tulemusi protsessi (kohtusüsteem). Üldiselt viitab see:

- Esmase kontaktiga spetsialistid ja ülekuulamise vajadust hindavad spetsialistid.
- Fikseeritud referentsisik või isik, kes on seotud ohvri õiguste ja huvide kaitsmisega.
- Seaduslik kaitsja; ohvri advokaat; vahendajad (vt punkt 2.1.2. B.).
- Spetsialistid, kes kasutavad ülekuulamise tulemusi tõendina.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Piisav ja lugupidav teave laste õiguste kohta** (artiklid 6 ja 7)
- **Osalemine** (artikkel 10) mõista ja olla mõistetud (artikkel 3); olla ära kuulatud ja teha otsuseid (artikkel 10); küsida, nõuda, nõustuda, vastuseid saada (artikkel 11, kui süüdistust ei esitata, artikkel 12 taastav õigus, artikkel 13 õigusabi - Daly mudelis osalemine); erialane koolitus (politseinikud, kohtutöötajad, kohtunikud ja prokurörid, advokaadid) (artikkel 25).
- **Väärrikus** (artikkel 18).
- **Ohvriabiteenuste toetus**: - Spetsiaalsete vajadustega ohvrite, näiteks seksuaalvägivalda ohvrite, soolise vägivalda ohvrite ja lähisuhtevägivalda ohvrite toetamine, sealhulgas traumatoetus ja nõustamine (artikli 9 lõige 3 punkt b).

► Miinimumnõuded:

- Eriti haavatavate olukordade tuvastamise koolitus.
- Erikoolitus laste ja seksuaalkuritegude ohvrite õiguste kohta.
- Algkoolitus koos juhendiga, mida teha / mida mitte teha (teoreetiline ja praktiline).

⁴⁸ Haldorsson, *Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence*.

- Suunamisprotokoll
- Regulaarselt uuendatakse vastavalt rahvusvahelistele parimatele tavadele.
- Algkoolitus ülekuulamise eesmärkide ja mehhanismide kohta.
- Laste huvide väljaselgitamine ja hindamine (seaduslik kaitsja; ohvri advokaat; vahendajad).

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias kästakse rindepolitseinikel lapse ütlushi ise mitte võtta ja teda saatvat täiskasvanut eraldi küsitlema. Nad peavad viivitamatult prokuratuuri teavitama. Alaealiste kohtutel ja perekonnaõiguse kohtunikel on TAM-ülekuulamise kohta spetsiaalne moodul. Prokurörid ja kohtunikud osalevad lühiajalistel kohustuslikel koolitustel. Viiepäevane pere- ja seksuaalvägivalla koolitus (prokurörid). Kolmepäevane kohustuslik sissejuhatav kursus seksuaalse ja peresise vägivalla kohta (kohtunikud). Lisaks on noorte- ja perekuritegevusega tegelevad kohtunikud kohustatud läbima 5-päevase intensiivkursuse seksuaalvägivalla ja perekonnasisese vägivalla teemadel.

Kuigi **Eestis** on tööjaotuskavaga tagatud kohtunike spetsialiseerumine alaealisi puudutavatele asjadele, järgivad seda põhimõtet vaid mõned maakohatud ning alaealisi puudutavatele asjadele spetsialiseerunud kohtunikke mõnes piirkonnas ei ole.

Kreekas politseiametnike ametlikku väljaõpet laste seksuaalse kuritarvitamise juhtumite osas praktiliselt ei eksisteeri ei politseiametniku baashariduse osas ega ka hilisema karjääri jooksul. Kohtunike ja prokuröride erikoolitus ei ole kohustuslik. Isegi alaealiste eeluurimiskohtunike puhul. Kuigi ametisse määramisel võetakse arvesse viieaastast kogemust, vabatahtlikku koolitust riiklikust kohtunike koolist, doktorikraadi või magistrikraadi alaealiste õigusemõistmise alal⁴⁹.

Hispaanias on spetsialiseerumine laste õigustele kohtusüsteemis, prokuratuuris ja advokatuuris olnud olemas alates 2021. aastast ning varasematel aastatel on täheldatud politsei eriüksuste piisavat väljaõpet. Olemas on spetsialiseerunud politseiüksused, mis tegelevad lapsohvrite ja/või õigusrikkujatega.

Kuigi **Itaalias** on alaealiste õigusemõistmisele spetsialiseerunud kohtupolitsei üksused, ei ole õiguskaitseasutuste ametnikele, kohtunikele ja prokuröridele kohustuslikku laste seksuaalse kuritarvitamise alast koolitust.

Paljutõotavad tavad:

- ✓ **Austrias** peavad kohtunikud ja prokurörid enne oma ametikohale asumist omama vähemalt kahenädalast kogemust ohvrikaitseagentuuris või sotsiaalhoolekandeasutuses või kogemust hariduses, sotsiaaltöös või muus laste heaoluga seotud valdkonnas, et paremini mõista laste kogemusi kriminaalmenetlus. Lisaks nelja-aastasele juriidilisele koolitusele, mille käigus käsitletakse lapsest kahtlustatavate/kurjategijate, ohvrite ja tunnistajate õigusi ja vajadusi.⁵⁰
- ✓ **Luksemburgis** peavad noortekaitse osakonna riiklikud politseiametnikud osalema multidistsiplinaarsel kolmenädalasel koolitusel, mis hõlmab järgmist: Alaealiste kriminaalõigus (samuti erinevad lapskurjategijate poolt toime pandud kuriteod), lastepsühholoogia (samuti erikoolitused laste vastuvõtmiseks politseijaoskonda); suhtlemine lastega (sh spetsiaalsed intervjuutehnikad); laste jaoks eriti olulised sotsiaalsed küsimused (koos laste ja ususektide, laste ja uue sotsiaalmeedia, lastega koolis, laste ja narkootikumidega); kuritegevuse ennetamine (eriti seksuaalse kuritarvitamise ennetamine); kohtuekspertis. Järgneb veel üks kahenädalane koolitus, mis keskendub just laste seksuaalsele kuritarvitamisele. Lisaks on valikuline seminar „kognitiivse kuulmise“ teemal, intervjuutehnikast, et tugevdada uurija ja lapse vahelist suhtlust ja vältida traumeerimist.⁵¹

⁴⁹ Kaltsoni, Styliani. „Study on children’s involvement in judicial proceedings: contextual overview for the criminal justice phase: Greece“.

⁵⁰ Jurado, Klinge, Kearney, „Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union“.

⁵¹ *Idem*

Soovitused:

- Enne kui puudub kõikehõlmav lapsohvrite/tunnistajate kohtusüsteem, mis tagaks asjassepuutuvatele spetsialistidele eriväljaõppe, on märgata lünki spetsialistide teadmistes ja oskustes. See muudab igal spetsialistil keeruliseks oma rolli protsessis selgeks teha, kompenseerides mõnikord struktuursed puudujäägid ja võttes neile mittevastavaid pädevusi.
- Soovitav on selgitada iga spetsialisti rolli ja suurendada kaasatud spetsialistide vahelist sünergiat. Samuti lapsohvrite/tunnistajate hooldamise baaskoolituse läbivaatamine ja supervisioon, spetsialistide töö hõlbustamine tugijuhendite (mida teha ja mida mitte teha), selgete suunamisstruktuuride ja praktiliste koolituste abil, vajaduse korral lapsega piisava suhtlemise tagamine.
- Soovitav on vältida kaskaadkoolitust. Kuigi see on paljude inimeste koolitamise viis, eriti suurtes organisatsioonides, võib see, kui see pole hästi planeeritud ja jälgitud ning koolitustasemeid on liiga palju, kaasa tuua sisu lahjenemise, halbade tavade kordamise, valede uskumuste (nt ideaalsed ohvrid) levimuse ja mehhaniseeritud vastused.

2.2.3 Metoodika: standardiseeritud protokoll

(A) Küsitlemise protokoll

► Põhjendus:

- „Küsitlemise põhieesmärk on vältida (taas)traumeerimist ja tekitada lapses võimalikult üksikasjalikult vaba narratiivi, järgides samal ajal tõendamisreegleid ja kaitseõigusi“ (BHQS 6.1). Selleks on vaja küsitlemine kohandada „lapse vanuse, arengu ja kultuuritaustaga ning arvestada erivajadustega, sh tõlgendusega“. (BHQS 6.6).
- Küsitlemise arv on piiratud kriminaaluurimiseks vajaliku miinimumiga. Võimaluse ja otstarbekuse korral viib küsitlemise läbi sama spetsialist, kui on vaja mitut küsitlemist, ning küsitlemise läbiviimiseks on alati kaks spetsialiseerunud spetsialisti. Kõik korraldused tehakse lapse parimates huvides, mis mõnel juhul võib hõlmata rohkemate küsitlemiste läbiviimist ja/või last küsitleva spetsialisti vahetamist.
- Küsitlemine tuleks läbi viia teabega, mis on vajalik selleks, et spetsialistid saaksid koguda ohvrite sündmustest täieliku ülevaate, pöörates erilist tähelepanu lapse kohta olemasolevale teabele ja vajaduse korral faktidele⁵². Nad peavad teadma teisti tüüpi tõendeid, et saada infot konkreetsete elementide (koht, riided, esemed) kohta, ja nad peavad teadma erinevaid kuriteoliike, et teada saada, milline teave on sündmuste kirjelduses asjakohane.
- Lisaks hinnatakse ohvri võimet ütlusi anda: käsitledes mitte ainult ohvri võimet oma lugu sõnastada, vaid ka tema emotsionaalset heaolu.
- *Kõiki lapsohvri või vajaduse korral lapstunnistaja küsitlemisi võib audiovisuaalselt salvestada ja selliseid salvestisi võib kasutada tõenditena kriminaalkohtumenetluses.*
- Lapse ütlustele juurdepääsuks on vaja turvalisi mehhanisme, et vältida korduvat küsitlemist erinevate spetsialistide poolt, kes vajavad juurdepääsu lapse ütlustele.
- Nende protokollide kasutamise ja tulemuste jälgimise mehhanismid peavad olema paigas.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Piisav ja lugupidav teave laste õiguste kohta (artiklid 6 ja 7):** mõista ja olla mõistetud (artikkel 3).
- **Osalemine (artikkel 10):** olla ära kuulatud ja teha otsuseid (artikkel 10).
- **Turvalisus ja kaitse (artikkel 18).**
- **Stressi minimeerimine - vaimne tervis:** ohvri ja kurjategija vahelise kontakti vältimine (artikkel 19); visuaalse kontakti vältimine süüdistatavaga (artikli 23 lõige 3 punkt a); tunnistus ilma kohalolekuta (artikli 23 lõige 3 punkt b); ohvrite küsitlemiste ja tervisekontrollide arv on viidud miinimumini (artikli 20 punktid b ja d); intervjuu viiakse läbi põhjendamatu viivitusega pärast

⁵²Väga üksikasjaliku teabe omamise asjakohasuse kohta on erinevaid seisukohti, mis on välja töötatud ENCLAVE'i võrdlevas aruandes.

kaebuse esitamist (artikli 20 punkt a); lindistatud intervjuu (artikli 24 lõige 1 punkt a); olla saadetud (artikli 3 lõige 3 ja 20 punkt c).

- **Ohvriabiteenuste toetus:** Spetsiaalsete vajadustega ohvrite, näiteks seksuaalvägivalla ohvrite, soolise vägivalla ohvrite ja lähisuhtevägivalla ohvrite toetamine, sealhulgas traumatoetus ja nõustamine (artikli 9 lõige 3 punkt b).
- **Väärrikus** (artikkel 18): Vältida tarbetuid küsitlemisi ohvri eraelu kohta, mis ei ole kuriteoga seotud (artikli 23 lõige 3 punkt c), ohvriga intervjuud, mis viiakse läbi selleks kavandatud või kohandatud ruumides (artikli 23 lõige 2 punkt a), viivad läbi selleks koolitatud spetsialistid (artikli 23 lõige 2 punkt b), teostab sama isik (artikli 23 lõige 2 punkt c), samasooline intervjuueerija (artikli 23 lõige 2 punkt d).
- **Privaatsus** (artikkel 21).

▶ **Miinimumnõuded:**

- „Ülekuulamised viiakse läbi tõenduspõhise praktika ja protokollide järgi, mis tagavad kogutud tõendite kvaliteedi ja kvantiteedi“ (BHQS 6.1). Need protokollid näevad ette järgmist:
  - o Esialgne andmete kogumine.
  - o Ohvri suutlikkuse hindamine tunnistusi anda laiemas tähenduses, hõlmates psühholoogilise trauma rakendusteadmisi.
  - o Teave intervjuerimisprotsessi kohta lapse isiklikule olukorrale kohandatud keeles.
  - o Sealhulgas küsitlemise põhjus ja eesmärk, kõigi ruumide, tehnilise varustuse, kohalviibivate isikute ja nende rolli kirjeldus, õigus olla valitud saatjaga või mitte, kes saab salvestust vaadata.
  - o Kahe intervjueriva eksperdi osavõtt.
- Mehhanismid/juhised nende protokollide kohandamiseks juhtumi eripäradega: vanus, ohvriks langemise kontekst, kultuuriline taust ja puue.
- Tagada kvaliteetne salvestis, mis võimaldab seda kasutada kohtuprotsessis, kaitstes võrdselt süüdistatava ja ohvri tagatise ja õigusi.
- Protokollid peavad täielikult austama alaealiste ohvrite/tunnistajate õigusi, eelkõige: ohvrit/tunnistajat nõuetekohaselt teavitada, kaasas olla ning austada nende eraelu puutumatus ja väärrikust.
- Käsitletakse soolist aspekti.
- Võimalus küsitlemisi läbi viia ohvriga samast soost isiku poolt.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias on lapsohvri või -tunnistaja küsitlemine kriminaalmenetluses (reguleeritud 14. oktoobri 2021. aasta ühisringkirjaga) inspireeritud NICHHD-protokollist⁵³ kuigi selle struktuur koosneb neljast faasist, mis on jagatud eri etappideks⁵⁴. TAM-ülekuulamise protokoll keskendub mittesugestiivsuse ja austuse põhimõtetele⁵⁵. Ülekuulamist peetakse meeskonnatööks, kuna direktor (teine TAM-ülekuulaja) ja uurija jälgivad intervjuud tähelepanelikult ning saavad anda oma panuse intervjuu hilisemates etappides. Keskkel kohal on mittesugestiivsuse eeldus, mistõttu on soovitatavad piiratud eelteadmised ning intervjuu ettevalmistamine piirdub sageli juhtumi põhielementide tundmisega. Juhtumikorraldaja või uurija, kes juhib politseijuurdlust ja tegeleb juhtumi järelmeetmetega, teab juhtumi kõiki üksikasju.

TAM-ülekuulamise käigus selgitatakse lapse selgesõnaliselt lapsesõbralikul viisil seadusesätteid ja õigusi: ülekuulamise põhjus; kõigi ruumide, tehniliste seadmete, kohalviibivate isikute ja nende rolli kirjeldus; õigus olla valitud täiskasvanud saatjaga või mitte; kes saab salvestist vaadata ja salvestise põhjendus; õigus anda nõusolek salvestamiseks (kui ta on 12-aastane või vanem),

⁵³Ameerika Ühendriikide riikliku laste tervise ja inimarengu instituudi (NICHHD) protokoll.

⁵⁴0. faas. Salduz : 0. samm: Identiteet. Salduzi seadus näeb ette, et enne ülekuulamise alustamist tuleb alaealist teavitada tsiteerimise põhjusest. 1. faas. Sissejuhatus.: 1. samm: Eelduse esitlemine; 2. samm. Õigusnormide esitlemine; 3. samm. Kohtumiste kokkuleppimine; 4. samm. Neutraalne subjekt, keskkonna skaneerimine. 2. faas. Vaba lugu: 5. samm: Kutsuge vabale loole. 3. faas. Küsitlemine: 6. samm. Täiustamine (vabas loos juba lisatud info); 7. samm. Süvendada infot väljaspool vaba lugu); 8. samm. Teiste failielementide kontrollimine. 4. faas. Ülekuulamise lõpetamine: 9. samm. Õigusnormide esitamine; 10. samm. Tänamine.

⁵⁵ Mittesugestiivseks olemise eeldus tähendab, et intervjuu on suunatud tõe leidmisele, mitte ühe või mitme hüpoteesi kinnitamisele. Austav olemine tähendab lapse soovide ja rütmi austamist, mis tähendab, et last ei tohi survestada.

vastasel juhul piisab salvestuse kohta informeerimisest; nõuda igal ajal salvestamise katkestamist; õigus ülekuulamine igal ajal peatada; võimalus saada tasuta koopia ülekuulamise tekstist (12-aastased või vanemad lapsed või 12-aastastelt eeldatavate kognitiivsete võimetega lapsed).

Eestis puudub ühtne küsitlemise protokoll, kuigi kognitiivne küsitlus ja NICHD-i protokoll on tuntud ja kasutusel ning välja on töötatud laste küsitlemise käsiraamat ja juhised erivajadustega laste küsitlemiseks.⁵⁶

Kreekas kehtestatakse ministri otsusega 7320/2019 tõenditel põhinev protokoll, mida rahastatakse standardprotokollidel: NICHD, Alabama lastekaitse keskuse protokoll ja Ühendkuningriigi heade tavade memorandum. See protokoll määratleb küsitlemise läbiviimise viisi⁵⁷. Kuid igapäevases praktikas seda protokollit ametlikult ja/või ühtselt ei kohaldata.

Kuigi **Hispaanias** puudub ühtne küsitlusjuhend, on NICHD-protokoll ja kognitiivne intervjuu tuntud ja kasutusel. Kuigi seadus sisaldab ohvri osalemisõigust ning alusseadus 8/2021 räägib heast kohtlemisest keelelise ja vormilise kohanemise osas, eriti politseijaoskondades, ei ole kehtestatud mehhanisme teabe edastamiseks sobivas vormis ja keeles, mis sõltub vastutavatest spetsialistidest. Üksmeel puudub ohvrile antud teabe osas, mis puudutab eelkoostatud tõendite väljatöötamist ja ka ohvri privaatsust. Menetlusregulatsiooni täiustused on lisatud alusseaduse 8/2021 abil, et tagada parem kaitse ohvri osalemisele perekonnasiseste juhtumite puhul⁵⁸.

Itaalias, nagu ka **Eestis**, **Kreekas** ja **Hispaanias** puudub ühtne küsitlemise protokoll. Mõned kasutatavad standardsed protokollid on kognitiivne intervjuu, heade tavade memorandum ja NICHD. Kui küsitlemise viib täielikult ja vahetult läbi vastutav kohtunik, siis teaduspõhist protokollit tavaliselt ei ole, kohtupsühholoogidel ja teistel spetsialistidel pole otsest rolli, nad saavad pakkuda tuge vaid kohtuniku nõudmisel. Ohvril on eeluurimise etapist alates laialdased õigused teabele ja osalemisele⁵⁹, ohver on kohtuprotsessi võimalik osapool, mis tähendab, et ta võib osaleda, kuid *ei ole kohustatud* seda tegema. Samas ei ole ette nähtud, et alaealine võiks ütluste andmisest keelduda.

Ühine mure on standardiseeritud küsitlemise protokollide kohaldatavusega juhtudel, kui ohvrid on väikesed lapsed, kognitiivsete puuetega lapsed ja muud eriti haavatavad lapsed, ning teatud tüüpi kuritegude puhul, mille puhul faktid on ajaliselt pikemad (nt alaealisi ahvatlevad inimkauplejad (*loverboys*), mis nõuavad intervjuueerijalt suuremat paindlikkust ja loovust. Praktikas ei arvestata küsitlaja sugu ohvrite soo suhtes üheski **viiest riigist**, välja arvatud juhul, kui see kujutab endast lapseohvri jaoks probleemi.

Tõlgi roll on olemas **viies jurisdiktsioonis**. Lapsohvritel, kes ei räägi menetluskeelt või ei saa sellest aru, on õigus saada tõlgi/tõlkija abi⁶⁰, et nad saaksid oma seaduslikest õigustest teada. Tavaliselt ei koolitata tõlke standardiseeritud küsitlemise protokollide (nt TAM-ülekuulamine, ministri otsuse 7320/2019 protokoll) ega laste seksuaalse kuritarvitamise küsimustes, vaatamata sellele, et need küsitlused võivad olla tehniliselt ja emotsionaalselt keerulised. **Eestis** ei sõltu tõlgi määramine lapse soovist. Kuigi märkimisväärselt palju (32%) on venekeelset elanikkonda ja eelistatud on vene keelt valdavad küsitlajad. **Belgias** on justiitsspetsialistid väljendanud soovi koostada vandetõlkide jaoks ajakohane riiklik nimekiri, milles on kirjas nende teadmised ja kogemused, mida saab ekstrapoleerida ülejäänud partnerriikidele.

Üldiselt esineb olulisi lünki seoses ohvri/tunnistaja teabeõiguse austamisega - ohvreid kasutatakse vahendina ja rikutakse nende väärikust. Sama kehtib ka saatmisõiguse kohta, mida piiravad takistused, mida see ülekuulamise nõuetekohasele läbiviimisele kujutab. Samuti leiame

⁵⁶ Liivamägi-Hitrov, A. ja Kask, K. (2016). *Lapse küsitlemise käsiraamat*. Justiitsministeerium. Tallinn. Eesti keeles saadaval aadressil: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/lapse-kusitlemise-kasiraamat-0>; Kask, K. (2019). *Psüühilise erivajadusega lapse küsitlemise juhendmaterjal*. BADEV projekti väljund.

⁵⁷ (1) Alaealise ohvri ettevalmistus: intervjuueerijaga tutvumine, neutraalsete teemade arutamine, suhtluse loomine, protsessi, selle eesmärgi, põhireeglite ja põhimõtete illustreerimine. (2) Alaealise kannatanu tajuvõime ja vaimse seisundi hindamine. (3) Ülekuulamise meetodika ja protokollid. (4) Ohvri perekonna läbivaatus: eelkõige õdede-vendade, samuti perekonnakonna, perekonna ajaloo ja eelkõige varasema väärkohtlemise ja/või hooletusse jätmise, vaimse tervise probleemide uurimine. (5) Puudega, vaimupuudega ning neuroarengu- ja vaimse tervise häiretega alaealiste ohvrite ettevalmistamine ja läbivaatus. (6) Erineva kultuuritaustaga alaealiste ohvrite läbivaatus: emakeele, kultuuri iseärasuste, kultuuriliste ja religioossete erinevustega arvestamine jne ning vajadusel määrama tõlgi.

⁵⁸ Artikkel 416 CCP

⁵⁹ Ohvri kaasamine protsessiosaliste hulka toimus pärast direktiivi 2012/29/ EL rakendamist, mis saadi Itaalia õigussüsteemi seadusandliku dekreediga nr 212, 15.12.2015.

⁶⁰ BE: Ministrite 16. juuli 2001. aasta ringkirja artikkel 5.2.1. ja artikkel 47bis § 6; 4) CCP. EE: Kriminaalmenetluse seadustik, § 10 lg 2 . EL: Seaduse 3386/2005 artikli 49 lõige 3 Seadus 3386/2005 „Kolmandate riikide kodanike Kreeka territooriumile sisenemine, seal elamine ja integreerimine”.

paindlikumaid seisukohti ohvrite privaatsuse osas, mitte kaitstes salvestustelt vajalikke, kuid mitteseotud teemasid.

Paljutõotavad tavad

- ✓ **Belgias** eelistatakse küsitlused planeerida hommikuti, eelistatavalt ilma eelnevate kohtumenetlusteta, nt arstliku läbivaatusega, või pärast koolipäeva. Eesmärk on austada laste loomulikku rütmi ja vältida intervjuusid hilisõhtul või öösel⁶¹. Juhtudel, kui probleemiks on küsitleja sugu, võtab juhtrolli teine TAM-ülekuulaja.
- ✓ Kui uurimisasutus küsitleb **Eestis** kõnepuude, õpiraskuste või muu vaimse tervise probleemiga lapsohvrit või tunnistajat, peab olema kohal asjatundlik sotsiaaltöötaja, lastekaitseametnik või psühholoog⁶².
- ✓ **Hispaanias** võib mõnes kohtumajas psühholoogilise toe saamiseks lapsohvri ülekuulamise ajal kaasas olla oma pere lemmikloom, kuna nad toimivad lohutava kohaloleku ja suhtlemisabina ning toetavad seega last parima kvaliteediga tõendite andmisel.

Soovitused:

- Looge terviklikud protokollid, mis võimaldavad koguda eelnevat teavet, et viia läbi sisuliselt kvaliteetseid küsitlusi, vähendades võimalikke uusi täiendavaid sekkumisi.
- Kehtestage valiku- ja töölevõtmise kriteeriumid, mis hõlmavad tõendus põhiste intervjuuprotokollide (nt ABE, NICHHD või NCAC) kasutamisel akrediteerimise nõuet⁶³.
- Looge asjakohane tasakaal selgete, piiritletud ja põhjendatud protokollide kasutamise vahel ning võimaldada neid kohandada ohvri/tunnistaja konkreetse olukorraga.
- Koostage spetsiaalsed ülekuulamisprotokollid: a) arengupuudega lastele ja lastele, kes ei saa hästi aru ega suhtle hästi ning b) teistest kultuuridest pärit lastele (selle elanikkonnaga töötades tuleb arvestada keeleerinevuste ja kultuuriprobleemidega). Arvesse tuleks võtta laste emakeeles küsitlemise tähtsust ja tõlgitud intervjuude probleeme.
- Edendage meeskonnatööd, et minimeerida intervjuueerija eelarvamuste mõju.
- Tagage ohvri adekvaatne eelhindamine, mis ei keskendu mitte ainult tema võimele sündmusi jutustada, vaid on ka tasakaalus tema kui lapse ja ohvri heaolu ja parimate huvidega, kaasates praegused teadmised traumade kohta. Tuleb piiritleda, mis vastab hinnangule ohvri ütlevõime ja vanuseküpse kohta ning mis vastab ülekuulamisele. Kohtumise (mida mõnikord nimetatakse ka uurimuslikuks intervjuuks) võib igal juhul tervikuna salvestada .
- Austage lapse loomulikku rütmi ja vältige vestlusi hilisõhtul või öösel⁶⁴.
- Vältige laste instrumentaliseerimist tõendite allikana, mis võib viia lapsohvrite õiguste vähenemiseni. Seetõttu on vaja neid õigusi praktikasse kohandada, mitte piirata.
- Praktikasse on soovitatav kaaluda järgmist:
  - Vanus ja arengutase.
  - Juhtivate küsimuste või tehnikate kasutamise vältimine.
  - Rõhu panemine suhte loomise faasile ja usaldussuhte loomisele.
- Küsitlemise protokollis tuleks ette näha muud sellega seotud hinnangud (nt usaldusvärsuse hindamine, psühholoogiliste, emotsionaalsete ja kognitiivsete tagajärgede hindamine, kohtus tunnistamise võime hindamine):
  - Et vähendada sekkumist lapsega,
  - Koordineeritud reageerimine kohtuprotsessile ja ohvrikaitsemeetmetele,

⁶¹ „1. rakendusaruanne. Laste kaitsmine seksuaalse kuritarvitamise eest usaldusringis: raamistik“. Euroopa Nõukogu, 2017. <https://rm.coe.int/1st-implementation-report-protection-of-children-against-sexual-abuse-/16808ae53f>.

⁶² „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“.

⁶³ Kriminaalmenetluses parimate tõendite saavutamise (ABE); laste tervise ja inimarengu instituut (NICHHD); riiklik lastekaitsekeskus (NCAC).

„1. rakendusaruanne. Laste kaitsmine seksuaalse kuritarvitamise eest usaldusringis: raamistik“. Euroopa Nõukogu, 2017. <https://rm.coe.int/1st-implementation-report-protection-of-children-against-sexual-abuse-/16808ae53f>.

- Kindlustada vaatlusruumis teiste asjatundjate abi ja
- Et hõlbustada salvestamist analüüsimiseks teisest vaatenurgast.
- Igal juhul peaksid küsitlemise protokollid ja videomaterjalid vahetult pärast ülekuulamist allkirjastama intervjuuerija(d) ja teised selle kohustusega spetsialistid.
- Mõnel juhul nõuab kohtunik ekspertiisi lapse ütluste usaldusväärsuse kohta. Soovitav on tutvuda sel eesmärgil kasutatavate vahenditega traumakirjaoskuse, soolise võrdõiguslikkuse ja lapsohvri vaatenurgast.
- Koostage ühtsed protokollid, et hinnata ja jälgida ülekuulamise nõuetekohast toimimist, et teha parenduseks objektiivseid järeldusi.

(B) Küsitlemise tulemus

► Põhjendus:

Kuna küsitlemise eesmärk on lisada selle tulemused kohtuprotsessi, tuleb nõuetekohaselt käsitleda teabe edastamist spetsialistidele, kes saadud teavet kasutavad.

► Kajastus direktiivi 2012/29/EL artiklites:

- **Osalemine** (artikkel 10): erikoolitus (politseinikud, kohtutöötajad, kohtunikud ja prokurörid, advokaadid) (artikkel 25)
- **Turvalisus ja kaitse** (artikkel 18).
- **Stressi minimeerimine - vaimne tervis**: ohvrite ülekuulamiste ja tervisekontrollide arv on viidud miinimumini (artikli 20 punktid b ja d); salvestatud intervjuu (artikli 24 lõige 1 punkt a)
- **Privaatsus** (artikkel 21): häbi ja informatiivne enesemääramine (keskkond); anonüümsus (artikkel 23): seoses isikuandmete kaitsega.
- **Väärrikus** (artikkel 18): Vältige tarbetuid küsitlemisi ohvri eraelu kohta, mis ei ole kuriteoga seotud (artikli 23 lõige 3 punkt c);

► Miinimumnõuded:

- Küsitlemise aruanne, transkriptsioonid ja salvestus.
- Kehtestatud tähtajad (ekspert)aruannete esitamiseks.
- Kasutatud vahendite ja protokollide põhjendus.
- Vajalikud meetmed, et kaitsta lapsohvrite privaatsust, identiteeti ja mainet ning takistada sellise teabe avalikku levitamist, mis võiks viia nende tuvastamiseni.
- Sujuvad suhtluskanalid spetsialistide vahel.

Belgia, Eesti, Kreeka, Hispaania ja Itaalia vastavustase:

Belgias on küsitlemise aruande sisu konkreetsetl reguleeritud CCP artiklites 47 bis §6 lõikes 1 ja 96. See koosneb intervjuu põhielementidest ja võib sisaldada kõige asjakohasemate lõikude transkriptsiooni. Protokoll peab näitama täpselt ärakuulamise alguse, katkestamise ja jätkumise ning lõpetamise aeg. Selles täpsustatakse ülekuulamises või selle osas osalevate isikute andmed ning nende saabumise ja lahkumise aeg. Samuti mainitakse selles konkreetseid asjaolusid ja kõike, mis võib avaldust või selle esitamise asjaolusid valgustada. Raport esitatakse 48 tunni jooksul või kohe, kui kahtlustatavalt on võetud vabadus või näiteks VOS⁶⁵ juhtum, mis tähendab, et laps tuleb perest eemaldada või tuleb läbi viia kohtulik uurimine.

Belgia määrus⁶⁶ sisaldab eraelu puutumatuse kaitse meetmeid, näiteks ärakuulamise koopiade arv (originaal audiovisuaalsel andmekandjal ja duplikaat (seaduslikult ja originaal samuti) mittekirjeldataval andmekandjal), lubatud isikud, kellel on lubatud videosalvestust vaadata (muu hulgas ainult menetlusosalised ja isikud, kes on ametialaselt seotud teabe, uurimise või kohtutoimiku raames toimuva kohtumenetlusega). Lisaks on märgitud, et istungil võib pädev kohus määrata menetluse kinniseks.

⁶⁵ „Verontrustende Opvoedingssituatie“ või „hääriv lapsevanema olukord“.

⁶⁶ Ringkiri 03/2021.

Eestis koosneb küsitlemise protokollide sisu menetlustoimingute protokollidest, sealhulgas videosalvestiste transkribeerimisest ning dokumenteerimisest ja tõendite kogumisest.

Kuigi **Kreekas** tuleks seaduse kohaselt lapse avaldus esitada kirjalikult ja salvestada elektroonilisele audiovisuaalsele andmekandjale, asendades tema füüsilise kohaloleku õigusemõistmise järgmistes etappides, ei kehti see praktikas süstemaatiliselt. Tavaliselt on lapsohvrite tunnistused kirjas. Kohtuistungil loetakse iga avaldus, olgu see siis kirjalik või salvestatud, alati kohalolijatele ette. Mis puutub privaatsusmeetmetesse, siis eeluurimise eest vastutavatel politseiametnikel „on koduvägivalla juhtumite puhul keelatud avaldada ohvri nime, aadressi ja muid elemente, mis võivad paljastada tema isiku⁶⁷. Kui nad seda kohustust rikuvad, võib neid karistada kuni kaheaastase vangistusega“⁶⁸.

Kuni viimase ajani on **Hispaanias** teabe edastamine olnud ebajärjekindel ja mõnikord ebarahuldav. Hiljutine 2021. aasta seadus sisaldab teatud täiustusi, mida tuleb protokollides edasi arendada. CCP artikkel 449 sätestab, et „(...) kohtunik võib pärast poolte ärakuulamist nõuda eksperdilt aruannet, milles antakse ülevaade alaealise küsitlemise arengust ja tulemustest“.

Itaalias koosneb intervjuu aruande sisu intervjuu põhielementidest ja võimalusel ka transkriptsioonist. Kaitstud istungid kirjutavad täielikult üles kohtuniku büroo töötajad.

Viies jurisdiktsioonis kehtib meedia riiklik reguleerimine, et kaitsta lapsohvrite identiteeti⁶⁹.

Paljutöötavad tavad

- ✓ **Kreekas** keelab uudiste ja poliitiliste saadete käitumiskodeks laste identiteedi, sealhulgas kujutise, nime või muude elementide avaldamise, mis võivad paljastada nende identiteedi, kui need lapsed on kuritegude või õnnetuste tunnistajad või ohvrid või on sattunud nn raskustesse; välja arvatud juhul, kui seda peetakse vajalikuks avalikkuse teavitamiseks ja see ei ole lapsele kahjulik ning tema hooldaja kirjalikul nõusolekul (artikkel 10(1) PD 77/2003 „Uudiste ja poliitiliste saadete käitumisjuhend“). See ei kehti seksuaalvabaduse vastaste kuritegude ja majandusliku seksuaalse ärakasutamise (nt vägistamise) kohta, avaldada ei tohi teavet, mis võib viia lapse identiteedi avalikustamiseni⁷⁰.
- ✓ **Rootsis** Linköpingi Barnahusis on loodud ametlik raamistik multidistsiplinaarseks ja asutustevaheliseks koostööks. See võtab arvesse spetsialistide erinevaid eeskirju, seadusi ja protseduure meeskonnatöö osas. Koostöö parameetrite (põhjus, eesmärgid, kohustused, vastutus, korraldus ja finantsid) selgitamiseks on sõlmitud ametlik kokkulepe; lepingut jälgib juhtrühm⁷¹.

Soovitused:

- Soovitav on, et riigid kehtestaksid selged juhised saadud teabe edastamiseks, sealhulgas igal juhul ülekuulamise salvestamiseks ja selle sisu transkriptsiooniks.
- Lisada tuleks aruanne ülekuulamise arengu ja tulemuste kohta, kuna see võimaldab ülejäänud spetsialistidel adekvaatselt tõlgendada ülekuulamisel toimunut (nt olemasolevaid raskusi ja konteksti, milles intervjuu läbi viiakse).

⁶⁷ Artikli 20 lõige 1 seadus 3500/2006 võitlus koduvägivallaga.

⁶⁸ Kaltsouni, Styliani. „Uuring laste kaasamise kohta kohtumenetluses: kontekstuaalne ülevaade kriminaalõiguse etapist: Kreeka“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014

⁶⁹ Jurado, Elena, Simone Klinge ja James Kearney. „Kokkuvõtte kontekstuaalsetest ülevaadetest laste kaasamise kohta kriminaalkohtumenetlustesse Euroopa Liidu 28 liikmesriigis“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. European Commission, Directorate-General for Justice, 2014. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/71517>.

⁷⁰ Kaltsouni, Styliani. „Uuring laste kaasamise kohta kohtumenetluses: kontekstuaalne ülevaade kriminaalõiguse etapist: Kreeka“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014.

⁷¹ Haldorsson, Olivia Lind. *Barnahusi kvaliteedistandardid: Juhised multidistsiplinaarseks ja asutustevaheliseks reageerimiseks lapsohvritele ja vägivalla tunnistajatele*. Läänemeremaade Nõukogu sekretariaat ja lastering, 2020.

ALLIKAD

- Balogh, Katalin, Heidi Salaets, eds. *Children and justice: Overcoming language barriers*. Cambridge: Intersentia, 2015.
- Canetta, Emanuela. „Study on children’s involvement in judicial proceedings: contextual overview for the criminal justice phase: Italy“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/74916>.
- Daly, Kathleen. „Conventional and Innovative. Justice Responses to Sexual Violence“, Australian Centre for the Study of Sexual Assault, nr 2: 1–35., 2011.
- Frank-Viron, A. & Lind-Liiberg, A. (2018). Seksuaalselt väärkoheldud laste parimaks abistamiseks avatakse Lastemajad (*The Children’s Houses will be opened for providing the best assistance to sexually abused children*)
- Gilad, Michal. „The Young and the Helpless: Re-defining the Term ‘Child Victim of Crime’“, Public Law and Legal Theory Paper, nr 14–23. 2014.
- Greijer, Susanna ja Jaap Doek. *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. Luksemburg: ECPAT International, 2016.
- Haldorsson, Olivia Lind. *Barnahus Quality Standards: Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence*. Läänemeremaade Nõukogu sekretariaat ja Child Circle, 2020. <https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>.
- Haruoja, Merie, Marianne Meiorg ja Kiira Nauts. „Study on Children’s Involvement in Judicial Proceedings: Contextual Overview for the Criminal Justice Phase: Estonia“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c239ba45-8f35-4394-82e6-ea55d44c090c/language-en/format-PDF/source-249044472>.
- Jurado, Elena, Simone Klinge ja James Kearney. „Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/71517>.
- Kaltsouni, Styliani. „Study on children’s involvement in judicial proceedings: contextual overview for the criminal justice phase: Greece“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/29a63840-96ca-4840-bac8-071e05e5262c/language-en/format-PDF/source-249044436>.
- Kask, K., *Psüühilise erivajadusega lapse küsitlemise juhendmaterjal (Guidelines for interviewing a child with special mental needs)*. BADEV project output, 2019
- Liivamägi-Hitrov, A. ja Kask, K., *Lapse küsitlemise käsiraamat (Handbook of interviewing children)*. Justiitsministeerium. Tallinn, 2016. Kättesaadav eesti keeles aadressil <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/lapse-kusitlemise-kasiraamat-0>;
- Massons-Ribas, Anna, M. Ángeles Basells, Neus Cortada. „The Participation of Children and Adolescents in the Protection System: The Case of the Spanish Legislation“, Social Sciences, nr 10 (7), 2021. <https://doi.org/10.3390/socsci10070268>.
- Meurens, Nathalie. „Study on children’s involvement in judicial proceedings: contextual overview for the criminal justice phase: Belgium“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, 2014.
- „Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. - Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), 2015.
- Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-friendly justice*. Council of Europe Publishing, 2011.
- „1st implementation report. Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework“. Euroopa Nõukogu, 2017. <https://rm.coe.int/1st-implementation-report-protection-of-children-against-sexual-abuse-/16808ae53f>.
- „Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), 2015.
- UN Office on Drugs and Crime (UNODC), *Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime. Model Law and Related Commentary*, Aprill 2009.

LISA 1. PARANDUSED

Kreeka karistusseadustiku ja Kreeka kriminaalmenetluse seadustiku hiljutine läbivaatamine

Seoses hiljutiste muudatustega karistus- ja karistusmenetlust käsitlevates õigusaktides, mille Kreeka parlament on ratifitseerinud, on märgitud järgmised muudatused:

I. Karistusseadustik

Artikkel 115 – Õigus esitada kaebus

2. Kui lapsohver on alla 13-aastane, on (...) ainult tema vanematel või seadusjärgsetel eestkostjatel õigus esitada kuriteoavaldus ja esitada kaebus, samas kui lapsohver on üle 13-aastane, on vanematel (või seadusjärgsetel eestkostjatel) ja tal endal mõlematel õigus esitada kaebus. Kui alaealine saab 18-aastaseks, on tal selleks ainsana õigus.

- Ülaltoodud seadusemuudatus on asjakohane võrdlusprotokolli peatüki 2.1.2 MEHCHANISMID, MIS TAGAVAD LASTE TÕELISE JUURDEPÄÄSU ÕIGUSELE raames. Seetõttu asendatakse Kreekale viitav väljavõtte järgmiselt:
„EL-s on kaebuse esitamisel vanusepiirangud: kui lapsohver on alla 13-aastane, saavad tema vanemad või seaduslikud eestkostjad teha kuriteoavalduse ja esitada kaebuse, samas kui lapsohver on üle 13-aastane, on kaebuse esitamise õigus nii vanematel (või seadusjärgsetel eestkostjatel) kui ka temal endal. Kui alaealine saab 18-aastaseks, on neil selleks ainsana õigus.“

II. Karistusmenetlusseadustik

Artikkel 227 – Isikuvastaste- ja seksuaalkuritegude lapsohvrid

2. Kui last küsitletakse kui seksuaalkuritegude ohvrit, on koolitatud lastepsühholoog või lastepsühhiaater kohustatud juures viibima kogu protsessi vältel. Vestlus toimub viivitamata piirkonna „alaealiste ohvrite sõltumatute kaitse üksustes – lastemajas“ ja juhul, kui sellist asutust ei ole, siis spetsiaalselt selleks moodustatud ja kujundatud ruumides. Lapsohvrile suunatud küsitluste arv peaks olema võimalikult piiratud.

3. Spetsialiseerunud lastepsühholoog või lastepsühhiaater peab lapse küsitluseks ette valmistama. Ülaltoodud ekspert peab esitama kirjaliku aruande koos hinnanguga lapse kognitiivsete ja intellektuaalsete võimete ning lapse heaolu kohta. See aruanne lisatakse kohtutoimikusse.

Küsitluse viivad läbi erikohtunikud, prokurörid ja õiguskaitseameti ametnikud. Kogu protsessi vältel viibib juures lastepsühholoog või psühhiaater, kes teeb küsitlajaga koostööd. Samuti võib lapsega kaasas olla tema seaduslik eestkostja või esindaja, välja arvatud juhul, kui küsitlaja huvide konflikti või täiskasvanu juhtumiga seotuse tõttu seda keelab.

- Ülaltoodud seadusemuudatus on asjakohane võrdlusprotokolli peatüki 2.2.1. KRITEERIUMID KRIMINAALMENETLUSES KÜSITLEMISE KASUTAMISEKS KOHTUEELSE TÕENDINA raames. Seetõttu asendatakse Kreekale viitav väljavõte järgmiselt:

„Kreeka seadusandluse kohaselt peaksid laste vastu suunatud kuritegude puhul spetsiaalselt koolitatud psühholoogid või psühhiaatrid viibima juures kogu lapse küsitluse ajal ja olema lapse eelnevalt selleks ette valmistanud. Lisaks peaksid nad hindama ka lapse intellektuaalseid ja kognitiivseid võimeid ning vastav hindamisaruanne lisatakse juhtumi toimikusse. Küsitlemise peaks läbi viima politsei- või kohtuametnik, kes peaks olema koolitatud ja kellel on täielikud teadmised kriminaalmenetluse raames läbiviidava küsitluse kehtivast seadusandlikust protokollist.“

- Ülaltoodud seadusemuudatus on kohane:

i) Käesoleva võrdleva aruande peatükis 2.3.1. Küsitluse regulatsioon - B) Küsitlust läbiviivad spetsialistid. Seetõttu asendatakse allolev väljavõte järgmiselt: *„Spetsialiseerunud politseiametnikud Belgia (TAM-küsitlejad) ja Eesti puhul; politsei- või kohtuametnikud, kes on saanud eriväljaõppe kehtiva kriminaalmenetluse raamesi küsitluse seadusandliku protokolli osas Kreekas puhul; kohtupsühholoog, lastepsühholoog või psühhiaater (mõnikord nimetatakse neid määruses lihtsalt eksperdiks) Itaalias ja Hispaanias.“*

ii) Võrdleva aruande peatükis 2.3.2 Koolitus - A) Küsitleja koolitus. Seetõttu asendatakse allolev väljavõte järgmiselt: *Nagu punktis 2.3.1 B öeldud, viib Belgias ja Eestis neid küsitlusi läbi politsei ning Kreekas politsei või kohtunikud, kes on spetsiaalselt koolitatud kriminaalmenetluse raamesi küsitlemise kehtiva seadusandliku protokolli osas. Kreekas, Itaalias ja Hispaanias on aga nõutav psühholoogide osalemine (EE-s soovitatud). Kuigi praktikas viivad Kreekas seda enamasti alati läbi eri väljaõppeta politseinikud ja Itaalias kohtunik kohtupsühholoogi, lastepsühholoogi või psühhiaatri (või isegi kvalifitseeritud sotsiaaltöötaja) toel.*

iii) Võrdleva aruande peatükis 2.1.3. Küsitlus kriminaalmenetluses kui kaitseabinõu. Väljavõte tabelis, mis viitab küsitluse läbi viivatele spetsialistidele, tuleks asendada järgmiselt: *„Lastevastaste seksuaalkuritegude puhul peaksid kogu lapse kohtuarstliku küsitluse juures viibima selle valdkonna eriväljaõppe saanud psühholoogid või psühhiaatrid, kes peavad olema lapse selleks protsessiks eelnevalt ette valmistanud. Lisaks peaksid nad hindama ka lapse intellektuaalseid ja kognitiivseid võimeid ning see hindamisaruanne lisatakse juhtumi toimikusse. kriminaalmenetluse peaks küsitlemise läbi viima politsei- või kohtuametnik, kes peaks olema koolitatud ja kellel on täielikud teadmised kriminaalmenetluse raames küsitlemise kehtivast seadusandlikust protokollist.“*

Lisaks ei nõuta artiklite 51 ja 42 kohaselt enam tasu politseile või prokurörile avalduse esitamise eest.

- Ülaltoodud seadusemuudatus on asjakohane võrdlusprotokolli peatüki 2.1.2 MEHCHANISMID, MIS TAGAVAD LASTE TÕELISE JUURDEPÄÄSU ÕIGUSELE raames. Seetõttu tuleks lugeda järgnev Kreekale viitav väljavõte välja jätetuks:

„Lisaks peavad nad maksma 100 euro suurust lõivu, välja arvatud juhul, kui nad on pärit madala sissetulekuga perekonnast või on seksuaalvabaduse vastaste kuritegude, majandusliku seksuaalse ärakasutamise kuritegude ja perevägivalla ohvrid.“

This project is co-funded by the Justice Programme of the European Union